

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עידה"ק ירושלים תובב"א

דרשת

הושענא רבה תשט"ז

שחל בערב שבת קודש

- קדושת יו"ט: אלף הששי הוא בחינת ער"ש, וע"י שממנהרין בעבודה לצורך הכנת שבת, מעוררין בזה הכנת הגאולה לעילא • בר"ה דנים ע"י בי"ד שלמעלה, אבל ביו"כ והו"ר הקב"ה דן ביחודי, דתליא באם עשו תשובה מעומק הלב • ערב שבת, והושענא רבא הם זמנים מסוגלים לתיקון הברית, וכשחל הו"ר בער"ש הוא מסוגל בכפלים • ע"י הורדת דמעות של תשובה, מחלישין החיצונים שנבראו בחטאיו • כל יהודי צריך להתפלל שלא יתחלל בו שם שמים, ושידע מהו כבוד שמים • חתם סופר: אליהו הנביא יורד למטה ומתלבש בגוף, ועי"ז יכול להורות הלכה, ואין זה בכלל תורה לא בשמים היא • הושענא לְמַעַן דַּתְךָ, כי עיקרי הדת צריכין רחמים • יש גאולה כללית, ויש גאולה פרטית, שהוא גאולת הנפש ממאסר היצר הרע •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ז לפ"ק

לשון קדש:

ארץ ישראל: 072-3275205

ענגלאנד: 0330-350-3110

פּעקס: 718-650-2970

דרוק 1 דערנאך 368 פאר די רעקארדינג פון די וואך. פאר הערות דרוק 3

קול אוצר יהודא ברוקלין: 718-298-4641

ארץ ישראל: 072-2223419

79 → 1 → 1 → 5 → 16

929-522-1515

• וְהָם יַעֲלוּ לְזַכְרוֹן •

מרן משה ב"ר שמואל זצ"ל החתם סופר - יומא דהילולא כ"ה תשרי ת"ר - וכותו יגן עלינו ועל כל ישראל

הרה"ח ר'א שמים מרביס, בר אויין, הגיד שיעורי תורה
ברבים בש"ס ובהלכה, דבוק וקשור ברביה"ק זי"ע וזכה
לשמשו ומסר שיעורים בספרי דבי רב

רבי ישכר דוב ז"ל יאקאבאוויטש

ב"ר צבי ז"ל

נפטר שמחת תורה תשע"ד

הנאון הצדיק המפורסם, חסידא ופרישא, עמוד ההוראה,
מגדולי תלמידי רביה"ק זי"ע, אשר האיר פני תבל באור תורתו
ועדקתו ובעבודת ה', ורבים הלכו לאורו

רבי יואל זצ"ל מארגענשטערן

ב"ר אורי ז"ל - אברק"ק שארמאש

נפטר כ"ה תשרי ד' דחהמ"ס (אויספאז דיוסק) תשע"ח

הרה"ח אהוב על הבריות, תלמיד רביה"ק זי"ע ודבוק בדרכיו,
ועסק להפיץ דברי תורתו הקדושים בעיר בני ברק

רבי יוסף אלי' ז"ל ביקעל

ב"ר יצחק ז"ל הי"ד

נפטר כ"ו תשרי תשפ"ו

הרה"ח, תלמיד מובהק מרביה"ק זי"ע
ובכל נימי נפשו פעל לעשות רצונו

רבי שמחה ישכר (בער) ז"ל סאנדרער

ב"ר יהושע הכהן ז"ל

נפטר שמחת תורה תשנ"ח

האשה הישישה צנועה וחסידה, משכלת וחכמת לב,
יאת ה' היא אוצרה, גמלה חסד עם המתים והחיים

הרבנית רבקה ע"ה קאהן

בת הרה"ח רבי יוסף ארי' פריעד ז"ל שו"ב

אשת הגה"צ רבי משה הל"ל זצ"ל אב"ד סענזשארין

נפטרה כ"ו תשרי תשע"ד

הרה"ח, מודקק במצות, התנהג ביושר ובנועם המדות, התפלל
בכבוד ראש ונותר בקדושת ביהמ"ד, דבוק בצדיקים בתמימות

רבי יצחק ז"ל צאהלער

ב"ר חיים מרדכי ז"ל

נפטר כ"ה תשרי תשע"ב

האשה החשובה, הרבתה בתפלות וספר תהלים ה' שגורה על
לשונה, עסקה בצדקה וחסד ואלמנות ויתומים ושבויו לב

מרת מרים ע"ה דייטש

בת הרה"ח ר' ישראל דוב מענדל אוויטש ז"ל שו"ב

נפטרה כ"ו תשרי תשפ"א

האשה החשובה יראת ה', בעלת מדות ומעש"מ, מסרה נפשה
עבור מצות כיבוד אב ואם, גמלה חסד לצדיקים ולחולים

מרת פעלא ע"ה פריעדמאן

בת הרה"ח רבי אברהם הלוי ז"ל ווערעבערגער שו"ב

אשת ובלחמ"א הרה"ח רבי משה שליט"א

נפטרה כ"ו תשרי תשס"ט

הרב החסיד רבי

אהרן צבי ז"ל
ווייסב"ר ישראל דוד ז"ל
נפטר כ"ה תשרי תשפ"ד

הרב החסיד רבי

חיים שמואל ז"ל
רייךב"ר אברהם שמעון ז"ל
נפטר כ"ד תשרי תשפ"א

הרב החסיד רבי

אברהם מאיר ז"ל
יאושעב"ר משה מנחם ז"ל
נפטר כ"ד תשרי תשפ"ד

הרב החסיד רבי

אברהם אבא ז"ל
הירשב"ר מנחם זאב ז"ל
נפטר שבתי עשרת תשס"ט

הרב החסיד רבי

משה ז"ל
שווארץ שו"בב"ר מנחם יהודה ז"ל
נפטר כ"ו תשרי תשמ"ח

מרת מרים גיטל ע"ה בת הגה"צ ר' יצחק אייזיק זצ"ל, מייזעלס, שמחת תורה תשס"ז ♦

♦ הר"ר משה אפרים ב"ר ארי' ז"ל הערשקאוויטש - וזוהו מרת שפרה יענטא ע"ה ב"ר משה וידא ז"ל ♦

♦ מרת חיה דבורה ב"ר מאיר ע"ה וויינשטאק, כ"ז מבת תשפ"ו ♦

♦ הר"ר יקותיאל וידא ע"ה ב"ר קלוגימוס קלמן הי"ל, כ"ב ניסן תשפ"ו ♦

א
קושיא א

(א) ס'איז ידוע אז דער טאָג ווערט אָנגערופן הושענא רבה. [וטעמא בעי].
איך וועל זאָגן בקצרה, וואָרן דער זמן איז דאָך שוין קרוב צו קדושת השבת.

ב
המשל ליום הושענא רבה

ס'איז ידוע - איך זאָג עס נאָך אלעמאל - דאָס מַשֵּׁל, וואָס דער טאָטע זכרונות
לברכה האָט געפלעגט צו זאָגן יעדעס יאָר, אין הושענא רבה. פלעגט ער צו זאָגן
יעדעס יאָר די דיבורים, דאָס מַשֵּׁל פון זיידענס וועגן [הייטב לב]. אַזוי ווי ס'איז [ידוע].

ג

אז אַ מַלְךְ קומט אַריין אין שטאָט אַריין, אַ מַלְךְ האָט אַ זמן קבוע, ימים
המוגבלים, ווען ער קומט אַריין אין דער מדינה. און דעמאלטס איז דער זמן וואָס
יעדערער קען גיין און זיך אויסבעטן וואָס ער ברויך, פונעם מַלְךְ, [סיי] וואָס ער האָט
דאָ עפעס צו טון, און זיך בעטן [ביים מלך, למלאות שאלתו], וואָרן דער מַלְךְ איז אַ מַלְכוּת
שֶׁל חֶסֶד.

און [כמו כן] ווער ס'האָט עפעס פּוֹגֵם געווען [בכבוד המלך, יכול הוא לבקש] מ'זאל אים
מוחל זיין, און פאַררעכטן.

ד

אַזוי ווי מ'געפינט אויס [פון] די כּרוֹזִים, אַז מ'הערט [ווי] די כּרוֹזִים גייען אַז דער
מַלְךְ קומט אין שטאָט אַריין.

ממילא ווער ס'איז אַ בַּר שֶׁכָּל, דער לויפט אַקעגן [מחוץ לעיר, און] ער קומט אַקעגן
פאַר דעם מַלְךְ [ולקבל פניו] 'איידער' ער קומט אין שטאָט, [און] ער פאַררעכט שוין
דעמאלטס אַלדינגס, און בעט זיך, און פאַלט שוין פאַר די פיס, ער זעט צו פאַררעכטן
אַלעס, און ער בעט זיך אויס.

נאָר ווער ס'האָט נישט דעם דַעַת ער זאָל גיין פאַראויס, אָבער ווען דער מַלְךְ
קומט שוין אין שטאָט אַריין, און די כּרוֹזִים גייען 'דאָס מַלְכוּת איז אין שטאָט',
ווערט שוין יעדערער דערציטערט, און מ'גייט און מ'לויפט, און מ'זוכט די
געלעגנהייט מ'זאל צוקומען צום מַלְךְ.

און ווער ס'גייט נישט די ערשטע טעג, און אַזוי די טעג ריקן זיך, און ס'גייען
אדורך די צייטן, [אָבער ווען] ס'ווערט שפעטער, איז מען זיך מ'ישב. אַז ס'איז נישט
אויפן אָרט [אם לא הלא מיד, הרי הוא הולך] מיט אַ טאָג שפעטער.

ה

נאָר [אפילו] ווער ס'גייט דורך די גאַנצע צייט, און מ'לאָזט פאַראיבער די גאַנצע
געלעגנהייט און מ'קומט נישט צו צום מַלְךְ.

אָבער ווען די כּרוֹזִים קומען אַרויס: דער מַלְךְ גייט שוין פון שטאָט, מ'האַלט
שוין ביים געזעגענען! 'ווער' גייט שוין דעמאלטס נישט.

ו

נאָר אפילו ווער ס'גייט שוין יאָ דעמאלטס, גייט דאָך אויך מיט גרויס בושָה,

[ווייל] מ'פרעגט דאָך אים אַ קשײַא אײַ מ'לפָּא אָנאַ, עַד הַשְׁתָּא אַמַּאי לֹא אָתִית לְגַבְיָא, פֿאַרוואָס ביסטו נישט געקומען ביז היצטערט, פֿאַרוואָס האָסטו אַוועקגעלאָזט די צייט.

נאָר אַז מ'שעמט זיך דעמאָלטס, און מ'לאָזט פֿאַראַיבער [דעס אויך], בלייבט מען ביי גאַרנישט.

נאָר איין עצה איז דאָ, [וואָס] ס'זאָל אַביסל אַוועקלייגן די בושָה, אַז מ'זאָל קומען [און] מ'זאָל זאָגן [אַז] מ'קומט אין מ'לֶךְ'ס אינטערעסע. וואָרן דעמאָלטס איז גאַרנישט פֿאַרהאַנדן [קײן] שפעט. ווען ס'איז די אינטערעסע פונעם מ'לֶךְ, איז אַלעמאָל די צייט. [עד כאן המשל].

ז

און דאָס איבריגע [הַנֶּמְשָׁל] פֿאַרשטייט מען דאָך, [ידהו ענין הימי תשובה, לבא ולהתחנן לפני המלך ולבקש סליחה. ושלכן בהושענא רבא כשכבר הוא ביום האחרון סמוך לחתימה, אנו מבקשים הושענא 'למען אלקינו', שאנו באים לבקש על כבוד המלך, ואם כן בכל יומא זמניה הוא].

ח

דער אָמַת, אידן וואָס זיי האָבן געדינט דעם באַשעפער, זיי האָבן געהאַט מחשבות ה' בְּכִלְיוּתֵיהֶם, לעבן דאָך 'כְּסֹדֶר' מיט דעם [גם בכל ימות השנה].

איבערהויפט אַז ס'קומט ראש חודש אָלוּל, [און] מ'ווייסט אַז ס'קומט ראש השנה, מ'ווייסט אַז דאָס זענען די טעג, פון ראש השנה ביז נאָך הושענא רבָה זענען די צייטן וואָס זענען מְסוּגָל אַז מ'זאָל קאָנען פֿאַררעכטן וואָס מ'האָט פּוֹגֵם געווען, איבערהויפט מיט די 'הַבִּלִּי הַזֶּמֶן' פון דעם ביטערן חֲשָׁכוֹת, [און] מ'קאָן זיך אויסבעטן אַ יְשׁוּעָה, פֿאַרן כָּלֵל יִשְׂרָאֵל, און פֿאַרן פְּרָטִיּוֹת.

נאָר אַז מ'לאָזט פֿאַראַיבער די צייט פון דָּרְשׁוֹ ה' בְּהִמְצָאוֹ [ישעי' נה, ו] [שהוא בעשרת ימי תשובה]², און אַז מ'דערזעט זיך שוין 'הושענא רבָה נאָכמיטאָג'.

דאָס איז דער לעצטער טאָג וואָס מ'קען האָבן הַכֵּנָה.

די לעצטע חֲתִימָה³, גַּמֵּר מְסִירַת הַפֶּתִיקִין, ביז שְׁמִינִי עֲצֶרֶת נאָך תְּפִלַּת מוֹסְף⁴.

¹ מלשון הגמרא בגיטין (נו). דכשיצא רבן יוחנן בן זכאי אל הקיסר סמוך לחורבן בית שני, אמר לו הקיסר כן. ופירושו, אם אתה יודע שאני המלך, למה איחרת לבוא עד כעת.

² כמבואר בגמרא ראש השנה (יח. ויבמות מט. קה.): "מניין לגזר דין של צבור וכו' אף על גב שנחתם נקדע, שנאמר (ואתחנן ד, ז) כה' אֱלֹהֵינוּ כָּל כְּרָאֵנוּ אֵלָיו. והכתיב דָּרְשׁוּ ה' בְּהִמְצָאוֹ, התם ביחיד הכא בצבור, ביחיד אימת [פירוש: "יחיד אימת מצוי לו, דכתיב בְּהִמְצָאוֹ], אמר רבה בר אבוא אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים.

³ עיין בשער הכוונות (דרושי סוכות, דרוש ו): והענין [של הו"ר] בקיצור הוא, כי ביום הכיפורים על ידי ה' תפלות וכו' לכן נחתם בה חותם וכו'. והנה החותם ההוא היא החותמת העיקרי הפנימי וכו', ולכן אז נידון העולם כולו ונחתם או לחיים או למות, ואז הוא עיקר הדין. והנה בליל הושענא רבה נעשה החותם ה' החיצון בסוד חותם בתוך חותם וכו', ואמנם לפי שגם החותם הזה נעשה מן אימא יש בו כח לדחות את החיצונים, ובערך זו נקרא חותם וכו'. אלא שאז שהיה החותם הפנימי העיקרי כנ"ל היה זמן הדין והגזירה והחתימה ממש, אבל עתה שהוא חותם החיצון אינו רק ענין מסירת הפתקין אשר נחתמו בנעילת יום הכיפורים, וניתנים עתה ביד השלוחים על עונשי פורענות בני אדם, כנזכר בזוהר פרשת ויחי (רכ). ופרשת אמור (קד): והנה בענין מסירת הפתקים האלו יש מאמרים חלוקים בספר הזוהר בבי' הפרשיות הנזכרים, וגם בפרשת תרומה (קמב). וכו'. ואמנם אמיתות הענין הוא זה, כי הנה עיקר הדין נידון ונגמר בחצות הראשונה של ליל הושענא רבה, ואז בעת חצות לילה נגמר החותם להחתם במלכות שבה, ונגמר הדין, ואז תיכף אחר חצות לילה אתעדי צולמא מעל רישיהו דמאן דאחתם חס ושלוש למיתה וכו', ולכן נוהגים לעסוק בתורה בחצות לילה הראשונה עד זמן זריחת הלבנה וקוראים ספר אֵלֶּה הַדְּבָרִים הנקרא מִשְׁנֵה תוֹרָה, ויכוין בקריאתו זאת לעשות חותם המלכות שבה, שהוא [ג] שמות אהיה במילוי יודין ואלפין וההי"ן, וביחד הם בגמטריא שצ"ה, ועם הג' כוללים שלהם בגמטריא 'משנה', על ידי

און [דאָס] איז דער לעצטער טאָג פון די ימי הרחמים והרחצון.

מ'האָב מיר נאָך דעם היינטיגן טאָג, הושענא רבה.

[ולזה מתחילין ביום זה בבקשת הושענא למענף אלקינו, לומר שאנו מבקשים ובאים עבור כבוד המלך יתברך שמו].

ט

מוֹרֵי הַרְבוֹתֵי! לֹא־מִיר זִיךְ בֶּאַרעכענען!

היינט איז דער לעצטער טאָג.

הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מֵיט די גאַנצע פֿאַמִּלְיָא שֶׁל מַעֲלָה, קוקט אַרױס אויף אונז, [און

אויף] וואו ס'איז דאָ אַ אידישער קיבוץ, וואָרט מען מ'זאָל עפעס אויפטון, מ'זאָל

נישט אַוועקגיין מיט גאַרנישט.

מ'האָב מיר נאָך געציילטע מינוטן, אין דעם טאָג הושענא רבה.

להושענא רבה שחל בערב שבת

איך האָב געהערט פונעם טאָטן זכרוננו לברכה, ער האָט געטייטשט הושענא

מִכּוֹן לְשִׁבְתָּהּ, אויך אין אַזאַ צײַט [ווען] ס'איז זיך געפאלן הושענא רבה איז געפאלן

פרייטאָג, מוז מען דאָך אַביסל מַקְצֵר זײַן [בעבודת היום, ווייל] מ'ברויך זיך צואיילן

מ'זאָל נאָך קאָנען האָבן הַכֶּנֶה אויף קדושת שבת, וועגן קדושת שבת איילט מען זיך

[און] מ'איז מַקְצֵר.

האָט ער געזאָגט, דעם איז אַן הַתְּעוֹרְרוֹת 'אויבן'.

יא

[ווייל] ס'איז יְדוּעַ, אַז מ'האַלט [שוין שפעט] אין אַלף הַשָּׁשִׁי, מ'האַלט שוין [ווי]

פרייטאָג נאָכמיטאָג, [ווען ס'איז] שוין נאָנט צו קדושת שבת, ס'איז דער לעצטער טאָג

[משתא אלפי שנים].¹

וויפיל האָב מיר דען נאָך אינגאַנצן פונעם אַלף הַשָּׁשִׁי, ביז צום אַלף הַשְּׁבִיעִי.

פלעגט ער צו זאָגן, אַזוי ווי אונז אייל מיר זיך, [און] מ'איז מַקְצֵר פאַר קדושת

שבת, האָט ער געזאָגט דאָס איז אַן הַתְּעוֹרְרוֹת פאַרן בּוֹרָא עוֹלָם, ער זאָל זיך שוין

צואיילן מיט דער יְשׁוּעָה, [ווייל] ס'איז שוין נאָנט צו קדושת שבת.

קריאה זו. ואמנם עיקר הדין שנידון העולם עתה, הוא להמסר הפתקין שנחתמו בנעילת יוה"כ, אותם שלא חזרו

בתשובה כל הימים שבינתיים שמן יוה"כ עד יום הו"ר, ונמסרין ביד השלוחים לפעול הדין והמשפט למי

שנתחייב. אבל אף על פי שנמסרו הפתקים בידם לא ניתן להם רשות לפעול המשפט והעונש הכתוב באותן

הפתקים עד יום שמיני עצרת, כדי לתת עוד זמן אל החוטאים שישוּבו בתשובה ביום ההוא של הושענא רבה,

יום אחרון של הלולב והסוכה, ואם ישוּבו יחזרו לקחת הפתקים מידם, ואם לאו אין עוד תקנה בתשובה מאז

ואילך וכו'. אבל ודאי שאם יודמן מי שישוּב, ודאי שיקרעו גזר דינו ויחזרו לקחת פתקא שלו מיד השלוחים

וכו'. ולכן כל יום הושענא רבה יש בו קצת דינים, אעפ"י שנגמר הדין בחצות הראשונה של לילה כנ"ל, והטעם

הוא לפי שעדיין הדין תלוי עד יום שמיני עצרת כנזכר, לראות אם ישוּבו בתשובה. ולכן יש נוהגים לומר

סליחות אחר חצות ליל הו"ר קרוב לאשמורת הבוקר, אעפ"י שנגמר הדין בחצות לילה הראשונה וכו'. גם צריך

ליזהר לכּוֹיֵן האדם דעתו במאד מאד בתפלת יום הושענא רבה, ובכל מעשיו ביום ההוא, כיון שעדיין יש לו

תקנה אז, כי א"כ אין לו עוד תקנה כנ"ל וכו'.

¹ שאז הוא גמר מסירת הפתקין, כמבואר בזהר הק' (ויחי דף רכ. תרומה דף קמב. צו דף לא: לב. אמור דף קד.).

² של עמידת העולם, מלבד אלף השביעי, כמבואר בגמרא עבודה זרה (ט. וסנהדרין (צז.).

³ ועיין עוד בקדושת יום טוב לסוכות (ליל ב', אות יד) שמביא ענין זה גם לענין ההכנה לשבת 'בכל' ערב שבת, שהוא התעוררות זכות להגאולה, ובתוך הדברים הביא שם גם פירוש זה שאמר ביום הו"ר.

יב

[ועל פי זה] פלעגט ער זאגן [לפרש] הושענא 'מכון לשבתה', [אז דו זאלסט] אנגרייטן צו 'דיין שבת', [כי] יומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנה¹, [והגיע הזמן להכין] צו דעם אלף השביעי [שהוא יום השבת שלך]².

יג

ולענין מצב דורינו:

דאס איז געווען דעמאלטס [בימי הקדושת יו"ט. ווען] ס'איז שוין אויך געווען אין די אנדערע העלפט' פון אלף הששי. [ובפרט לאחר שנת ת"ר, ווי] שטייט דאך אין זוהר הקדוש³ [ברמז הפסוק] בשנת שש מאות שנה לחיי נח (נח ז, יא), [כי] אז ס'קומט אין אלף הששי [בשנת שש מאות], דאס איז שנת ת"ר, הייבט מען זיך אן צו רישן למעלה, אזוי ווי מ'רישט זיך [למטה] אין פרייטאג נאך חצות צום שבת, אזוי רישט מען זיך אויבן אין די עולמות עליונים, צום אלף השביעי.

דאס איז געווען דעמאלטס [בימיו] ס'איז געווען 'נאך' [לאחר] שנת ת"ר. בעונותינו הרבים היינט זעמיר שוין 'ווייטער' גערוקט, [און] ס'איז שוין אינגאנצן פינסטער, [אין] דעם גרויסע ביטערע השכות.

יד

ביאור התפלה: הושענא למענה אלקינו

ביאור הושענא למענה אלקינו (באופן ראשון)

אפשר איז דאס אויך א רמז [בתפלת הושענא] למענה אלקינו. [דהנה] ס'שטייט אין זוהר הקדוש, 'שבת' שמא דקודשא בריך הוא. איבערהויפט 'דער' שבת [של אלף השביעי] איז אודאי שמא דקודשא בריך הוא, דעם אלף השביעי.

ממילא זאגט מען וועגן דעם אליין אויכעט למענה אלקינו⁴. [שכבר קרוב הזמן לקדושת השבת של אלף השביעי, שהוא שמך ית', ובא עת לחננה].

טו

הקרמה לאופן השני בביאור הושענא למענה אלקינו

אפשר איז דאס אויך דער פשוט [בתפלת הושענא] למענה אלקינו.

[דהנה] ס'איז ידוע, לאמיר זען, ווי די גמרא רעכנט אויס⁵ ווי ס'וועט אויסזען [דער מצב] בעיקבא דמשיחא, די גמרא רעכנט אויס דעם שפלות הדור וויאזוי ס'וועט

¹ כמבואר בבראשית רבה (ח, ב) ו עוד, מהא דכתיב (תהלים צ, ד) כי אלף שנים בעיניך כיום אהמול כי יעבר.

² וראה פירוש זה מהקדושת יו"ט, גם בדרשת הושענא רבה תשי"ג, תשי"ב, תשי"ב. ועיין עוד בדברי יואל לשמחת תורה (אות עט) שהוסיף רבינו לפרש כעין זה על מהר אהב כי בא מועד וחנונו קימי עולם, לענין 'שמחת תורה' שחל בערב שבת.

³ בזוהר הק' (ורא דף קיז): ובכל שתיין ושתין מההוא אלף שתייתא, אתתקף ה"א וסלקא בדרגוי לאתתקפא. ובשית מאה שנין לשתייתא, יתפתחו תרעי דחכמתא לעילא, ומבועי דחכמתא לתתא, ויתתקן עלמא לאעלא בשביעאה, כבר נש דמתתקן כיומא שתייתא מכי ערב שמשא לאעלא בשביעאה, אוף הכי נמי, וסימנך (נח ז, יא) בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו' נבקעו כל מעיינות תהום רבה.

⁴ בזוהר הק' (יתור דף פח): ובגניי כף אקרי שבת. מהו שבת, שמא דקודשא בריך הוא, שמא דאיהו שלים מקל סטורי. [ועיין מה שביאר בזה בבני יושכר (שבתות א, א-ה)].

⁵ וראה בחינה זו גם בדרשת הושענא רבה תשי"ג.

⁶ בגמרא סוטה (דף מט) וסנהדרין (צז), וכבר העתקנום בכ"מ.

אויסזען בעיקבא דמשיחא, רעכנט דאָרט די גמרא אויס פֿני הַדּוֹר^י, און אַלדינגס, [און] צום סוף לאָזט אויס די גמרא, אַין לָנוּ עַל מִי לְהַשְׁעֵן אֶלָּא עַל אֲבִינוּ שְׂבַשְׁמִים.

טז

פרעגט מען דאָךְ די קשׂיָא, נו אין אַן אַנדער דוֹר איז דען דאָ אויף אַן אַנדערן זיך צו פֿאַרלאָזן. אויף וועמען דען קען מען זיך פֿאַרלאָזן, [והלא] נאָר אויפֿן בּוֹרָא עוֹלָם. [וכשהיו] צדיקים אֲמַתִּיִּים, איז דאָךְ אויך נאָר דאָס געווען, [אז] זיי האָבן געהאַט דעם פֿתֿ אֱלֹקִי [מהקב"ה].

יז

און דערנאָך, וואָס איז אַזוי שלעכט, [אז] ער זאָגט אַין לָנוּ עַל מִי לְהַשְׁעֵן אֶלָּא עַל אֲבִינוּ שְׂבַשְׁמִים, אַז מ'קאָן זיך פֿאַרלאָזן אויפֿן באַשעפֿער.

יח

נאָר ס'איז יִדּוּע' אַז דער זיידע זכּרונּו לברכה דער ישמח משה, ווען ער איז געקומען דאָס ערשטע מאַל קיין לובלין, האָט ער אינזין געהאַט [בדרך נסיעתו], ער האָט געוואָלט [אז] דער לובלינער זאָל אים מִתְרַץ זיין דעם [וואָס ס'איז אים שווער געווען] פֿאַרוואָס זיי זענען ביי חֲסִידִים [תמיד בשמחה], פֿאַרוואָס מ'איז נישט מִתְאַוֵּן אויפֿן חורבן.

^י כפני הכלב. ורבינו בזהירות לשונו היה רגיל למנוע מלהזכיר המשך המאמר.

^י כמובא באורן בייטב פנים לתמוז ואב (אות יח) וז"ל: קומי רבי בליִלָה וגו' (איכה ב, יט). למען דעת כל עמי הארץ מעלת צדיקים הקדושים אשר בארץ המה, וכי הופיע רוח הקודש עליהם להבין ולהשכיל מצפוני לבות בני אדם הטמור ונעלם מעין כל, אמרתי טוב לחוק בספר את אשר שמעתי בזה הפירוש מפי קדשו של מורי זקני זה"ה.
 • סיפר לי, כי בעת עמד על המחקר להבין דרכי החסידים והוטב בעיניו, עלה בלבו קושיא אחת, אשר מדרךן לְשִׁמּוֹת תמיד, והלא מבואר בשלחן ערוך (א"ח א, ג) ראוי לכל ירא שמים שיהיה מיצר ודואג על חורבן בית המקדש. והיה בנסעו לקבל פני רבו הק' מו"ה יעקב יצחק זלה"ה מלובלין, עלה בלבו להתחנן אל ה' הבוחר המקדש. אנה ה' אתה יודע מחשבותי ועומק לבבי, כי רצוני לבלי יקשה בעיני דבר, הִיָּה נא עמדי וקומה בעזרתי אשר בבואי אל הצדיק הקדוש ההוא, יתרץ לי קושיא הנזכרת, כי כבר אמרו חכמים הבא לטוהר מסייעין אותו, לא אמרו מסייע לשון יחיד, דהיה משמע שהשי"ת לבדו מסייע, כי אם מסייעין לשון רבים, על כן גם אותו צדיק יסייע לי להעמידני על האמת. כך היה עומד בתפלה וחישב עם קונו. (ובזה הלשון אמר לי, אם כי כבר נשמע מהענין בין העולם, אבל לא כולו, כי אינם יודעים שהרהרתי בלבי דקדוק מאמרם מסייעין לשון רבים, כמו שאני מספר.) (אמר לתובת, אני אמלא את דבריו, כי מצאתי תנא דמסייע ליה בפירוט זה של מסייעין, הוא רבי שמעון בן יוחאי בתיקוני זוהר תיקון ס"ט (דף קה:), ההוא אמר בזה הלשון, וכזה חולקנא דעלאין ותתאין באסמכותא לסייע לן, האי דאוקמוהו מאריה דמתניתין, דבר נש דאשתדל בפולחנא דמאריה, דכל בריין דעלמא אינון בסייעתא דיליה, כמה דאקמוהו (ברכות ו:). כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה כו', עכ"ל). • והיה כבואו אל הצדיק הק' זה"ה, תיכף שאל אותו מדוע פניכם כחושים היום, הן אמת שכתב בשולחן ערוך ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש, אבל כבר אמר החכם (תובת הלבבות, שער הפירוש פ"ד) צהלה פֿגֿני וּבִבְלִי בִּלְבִי. הן תאמינו לנו כי אנחנו אומרים תיקון תצוה בבכיה והספד, ועם כל זה הכל בְּשִׁמְחָה. וכך למדנו רבינו הקדוש רבי ר' שמעלקא זלה"ה מניקלשבורג, על פי מִשַּׁל מלך שנשבה למרחקים, ועמד לפוש אצל אחד מאוהביו, וכראותו את המלך בשביה, הלך ובכה מאין הפוגות, ועם כל זה שָׁמַח כי המלך היא מתאכסן אצלו. והנמשל מובן, כי השכינה עמנו. • ואם כי לא היה מהראוי לגלות הדבר הזה, כדכתיב (מִיכָה ו, ח) הִצִּיעַ לָכֶת עַם אֱלֹקֶיךָ, אבל כבר אמרו חז"ל הבא לטוהר מסייעין אותו, לא אמר מסייע אלא מסייעין, וצריכים גם אנחנו לסייע, עד כאן דברי פי קדשו של רבינו הקדוש מלובלין אל מורי זקני זה"ה. • ואמר לי מורי זקני זה"ה שזה שאמר הכתוב קומי רִנִּי בְּלִילָה בלשון רינה, שהוא משותף לבכי כמשמעו, ולשמחה, מלשון קול רִנָּה וישועה וגו' (תהלים קיח, טו), והטעם לזה כי הוא נִכַח פְּנֵי ה' (איכה שם), וכמשל הנאמר, ששכינה עמנו נגדינו, עד כאן דברי מורי זקני זה"ה. • ואני עשיתי סמוכין לדבריו, ממה שנאמר (ישעי' סו, י) שִׁישׁוּ אֶתְּהָ מְשׁוֹשׁ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עֲלֶיהָ, דמה זה שאמר אֶתְּהָ, וגם היה לו לומר כל 'שהתאבלו' לשון עבר, בזמן הגלות, ומה זה שאמר 'המתאבלים' לשון הווה. אלא הכי קאמר, שישו לאשר אתם אֶתְּהָ מְשׁוֹשׁ, כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עֲלֶיהָ, אפילו בעת שאתם מתאבלים עליה בזמן הגלות, עם כל זה אֶתְּהָ ועמה אתם, על כן שישו כאמור.
 וראה זה עוד גם בייטב פנים לראש השנה (אות יא), ובייטב לב (ריש פרשת כי תבוא).

[און ווי] ס'איז ידוע, האָט ער אינזיגן געהאַט [אויף דעם וואָס] ער האָט געוואָלט [אז] דער לובלינער זאָל אים [דאָס] פאַרענטפּערן, [וחשב למה על הצדיק לתרוץ לו זאת, רק] ס'שטייט^ט **הָבָא לְטָהָר מְסִיעִין** [אותו], פאַרוואָס שטייט נישט [בלשון יחיד] **הָבָא לְטָהָר מְסִיעִי**, [שהרי] ווער העלפט דען, נאָר דער בורא עוֹלָם, [און] דער בורא עוֹלָם איז דאָך אַן אַחַד יָחִיד וּמִיָּחָד, פאַרוואָס שטייט עפעס **מְסִיעִין** לו, פאַרוואָס דען שטייט עפעס **לְשׁוֹן רַבִּים מְסִיעִין**, ווער זענען דאָס דען די סאָך העלפער'ס, [והרי לכאורה העוזר הוא] נאָר דער בורא כָּל עוֹלָמִים אַלֵּיין. אָלאַ מאַי מוז זיין אַז צַדִּיקִים ברויכן אויך ציהעלפן [לטהר את הבא לטהר], איבערדעם שטייט **מְסִיעִין לְשׁוֹן רַבִּים**.

[און] ס'איז ידוע [אז] ווען ער איז געקומען קיין לובלין, האָט אים דער לובלינער באַלד געזאָגט דעם תּירוץ [על מנהג החסידים, און] ער האָט אים געזאָגט, מ'זעמיר [אויך] מִתְאַוֵּן אויפֿן חורבן [אבל רק] בְּחֻצוֹת לִילָה, [ובשאר כל היום צריך להיות בשמחה. וגם אמר לו] איי ווי קום איך אייך דאָס צו זאָגן, - האָט ער אים דאָס איבערגע'חזר'ט [מחשבתו], - [ווייל] ס'שטייט דאָך נישט **מְסִיעִי** נאָר **מְסִיעִין**, דארפן צדיקים אויך העלפן.

יט

על כל פנים זעט מען דאָך, [אז] אין די פריערדיגע דורות, האָט מען צוגעהאַלפֿן אידן. [ווי] די משנה האָט געזאָגט **לְשׁוֹן רַבִּים**, [ווייל] ס'איז געווען אסאך **מְסִיעִין**, ס'איז געווען די צדיקי עוֹלָם, [וואָס] זיי האָבן 'געהאַלפֿן' פאַר אידן אין אידישקייט, מ'האָט 'אויפגעהויבן' אידישע הערצער.

אַבער אין דעם חֲשֻכּוֹת בְּעִיקָבא דְּמִשְׁיחָא, זעמיר 'אָזוי' געבליבן [מבלי צדיקים, וכמו שאומרים בסליחות]^ט שׁוּר כִּי אָבְדוּ חֲסִידָיו וּמִפְּגִיעַ אֵין בְּעִדָּנוּ, [שהרי] ווער זענען די **מְסִיעִים**.

בעונותינו הרבים מ'קאָן מיר זיך גאָרנישט העלפֿן, [וורק] איין **מְסִיעִי** איז דאָ, דער בורא עוֹלָם, אונז זעמיר געבליבן מיט דעם איינעם **מְסִיעִי**.

[וזהו שהתאוננו חכו"ל על דור עיקבא דמשיחא, אין לנו על מי להשען 'אלא' על אבינו שְׁבִשְׁמִים, והיינו שלא יהיו להם הסיוע של צדיקי עולם, כמו שהיה בדורות הקודמים].^ט

כ

[וזה שאנו מתחננים להקב"ה הוֹשַׁעֲנָא לְמַעַנְהָ אֱלֵכֵינוּ, שאתה לבדך מושיענו, ולא נשאר לנו הצדיקים שהיו מסייעים גם כן את ישראל לקרבם לעבודתך, כמו שהיה בדורות הקודמים].

(וראה כעין זה להלן אצל למענך דוֹחִישִׁינוּ)

^ט בגמרא יומא (לח:) ועבודה זרה (נה): אמר ריש לקיש, מאי דכתיב (משלי ג, לה) אִם לִלְצִים יִלְיִן וְלַעֲנִיִּים יִתֵּן חֶן, כּא לטמא פותחין לו, בא לטהר מסייעין אותו.

^ט בפיוט זכור ברית [מרבין גרשום מאור הגולה] שאומרים בסליחות (לערב ראש השנה, ולצום גדליה, ובתפילת נעילה): גוֹאֵל חֶזֶק לְמַעַנְךָ פִּדְנוּ, רָאָה כִּי אָזַלְתָּ דָּנוּ, שׁוּר כִּי אָבְדוּ חֲסִידָיו, וּמִפְּגִיעַ אֵין בְּעִדָּנוּ.

וד"ל רבינו בדרשת הושענא רבה תשכ"ז (לשון קרשו קונטרס שיא ח"א, אות מב): מוֹרֵי וְרִבּוּתֵי, אַסָּךְ דּוֹרוֹת זָאָגְט מען שוין מְפִגִיעַ אֵין בְּעִדָּנוּ, אֵין מִי יְגַדֵּר גֵּדָר וּמִי יַעֲמֹד בְּפֶרֶץ, וּמִפְּגִיעַ אֵין בְּעִדָּנוּ. אַבער מ'האָט נישט געוואוסט 'וואָס' דאָס איז טייטש, מ'האָט געמיינט אפּשׂר [פּשׂט, שאמרו כן] קעגן די פריערדיגע דורות [שלפניהם]. אַבער בְּעוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים, היינט פאַרשטייט מען די טייטש, בְּמִלּוֹא מוֹכֵן הַמֶּלֶךְ.

^ט ועיין פירוש זה גם בדברי רבינו בדרשת הושענא רבה תשכ"ה (אצל דמתא לחמרו), ובס"ג דברים תשט"ז (לשון קרשו קונטרס קסב, אות קלא), ובדברי יואל לשמחת תורה (אות מג), ובעל הגאולה ועה"ת (סוף סימן קיח), ועוד.

כא
ולענין מצב דורינו:

מורי רבבותי !

לאָמיר זיך נאָר פאַרלאָזן אויפן באַשעפער !

אַלע אינאיינעם ברויך מיר געהאַלפן צו ווערן, אזוי וויי.

[ווי גוט איז] ווען מ'האַט געקאַנט באַקומען עפעס אַ מסייע !

אזוי וויי, אזוי וויי ! מ'קאָן זיך נישט העלפן.

אַלע אינאיינעם ברויך מיר געהאַלפן צו ווערן !

לאָמיר אַלע אינאיינעם בעטן איינער פאַרן אַנדערן ! אזוי וויי !

איך בעט ענק אויכעט, 'בעטס פאַר מיר אויכעט' !

לאָמיר בעטן 'אַלע אינאיינעם', פאַרן כָּלל ישְׂרָאֵל !

אזוי ווי גרויס איז דאָס חֲשֻׁכּוֹת !

[און] מ'קען זיך נישט העלפן !

און עפעס אַנדערש [איז] נישט [געבליבן], נאָר רַחֲמֵי שְׁמַיִם !

[אז] הַשֵּׁם יתְּבַרְךָ זאָל דערלייכטן אידישע הערצער, זאָל דערלייכטן אידישע

אויגן.

כב

מורי רבבותי.

מ'האָב מיר שוין נישט קיין סאָך צייט, די צייט איז קורץ.

איבערהויפט ס'איז עַרְב שַׁבָּת.

[אַבער] 'איין רגע אַ גוטע' אַז מ'איז מְשִׁים אַל הַלֵּב, קאָן מען אין אַ קורצע צייט

אַסאך אויפטון !

לאָמיר נישט אַרויס מיט גאַרנישט !

לאָמיר מְקַבֵּל זיין דעם שַׁבָּת מיט פרייליכע הערצער !

אַז הַשֵּׁם יתְּבַרְךָ וועט אונז אַריינלייכטן, אַז מ'וועט אַרויס מיט אַ יְשׁוּעָה, שפּירט

מען [דאָס] אין די הערצער !

כג

הקדמה לביאור הושענא למענה אלקינו (באופן שלישי)

איך וועל זאָגן בקיצור, עפעס אַ הַעֲרָה קְטָנָה.

די משנה זאָגט^ח, אַל תְּהִי דִן יְחִידִי, שְׂאִין דִן יְחִידִי אֲלֵא אֶחָד, נאָר דער בּוֹרָא כָּל

עוֹלָמִים.

[און] אין ירושלמי בפרק א' דסנהדרין^ט, ברענגט ער די משנה אַל תְּהִי דִן יְחִידִי

^ח במשנה אבות (ד, ח): הוא יהיה אומר, אל תהי דין יחידיו [פי] הברטנורא: אע"פ שיחיד מומחה יכול לדון, מדרכי החסידות הוא שאפילו מומחה לא יהא דין יחידיו. ודוקא כשלא קבלוהו בעלי הדין עליהם לדיין, אבל קבלוהו בעלי הדין עליהם, דין יחידיו, ואפילו מדרג חסידות], שְׂאִין דִן יְחִידִי אֲלֵא אֶחָד [הקב"ה שהוא יחיד בעולמנו]. וְאֵל תֹּאמַר [לחברין החולקים עליך] קְבִלּוּ דְעִתִּי [שאני מומחה, ובלא הצירוף שלכם הייתי יכול לדון], שְׂהֵן רְשָׁאִין וְלֹא אֶתָּה [הואיל וצרפת אותם עמך ראוי שיפסק הדין על פי הרבים].

^ט בירושלמי סנהדרין (דף א: ב.): רבי בא בשם רבי אבהו, בשאמרו לו הרי את מקובל עלינו כשלשה, על מנת שתדיננו דין תורה, וטעה ודנן בשיקול הדעת, ישלם מביתו, שהגיס דעתו לדון יחידיו דין תורה. דתנינן, אל תהי דין יחידיו שְׂאִין דִן יְחִידִי אֲלֵא אֶחָד. ○ אמר רבי יהודה בן פזי, אף הקב"ה אינו דין יחידיו שנאמר (מלכים א' כב, יט.

שָׁאִין דִּן יְחִידִי אֱלָא אַחָד. (ושוב איתא שם) אמר רבי יהודה בן פזי, אף הקדוש ברוך הוא אינו דן יחיד, שנאמר וְכָל צָבָא (הַשָּׁמַיִם) עוֹמְדִים עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ, וכי יש ימין ושמאל (לפניו), אלא מִיְמִינִים וּמִשְׁמָאֵלִים (לכף זכות ולכף חובה), אויבן איז דא דאָס גאַנצע בית דין. (וכמו שמצינו הלשון) אָנִי וּבֵית דִּינִי^כ, ס'איז אויך דאָ אַ 'בֵּית דִּין' שְׁלֹמֶעֱלָה.

דערנאָך זאָגט די גמרא ווייטער, (דאָף שאין דן יחיד), אף על פי כן, 'חֻתָּם' איז הקדוש ברוך הוא יחיד, [שנאמר] אָגִיד [לך] אֶת הָרְשׁוּם בְּכֶתֶב אָמֶת.

כר

לכאורה איז דאָך דאָס אַ מַעֲשֶׂה לְסֹתֵר, ער זאָגט שאינו דן יחיד אלא אחד, אַז דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים איז יאָ דן יחיד. און ער זאָגט שוין תיכף, אין ירושלמי זאָגט ער צי אויף די משנה, אַז הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא איז אויך נישט דן יחיד.

כה

ס'איז דאָ דער ציון ירושלים אויפן גליון (הירושלמי)^{כז}, פרעגט ער אַ סְתִירָה, [אז] אין מדרש שטייט^{כח} [אז] הקדוש ברוך הוא איז 'דִּן וְחֻתָּם' יְחִידִי, און דאָ (בירושלמי) שטייט דאָך אַז נאָר חֻתָּם, נישט דן. זאָגט ער, ס'איז מדרשות חלוקות.

כו

[אמנם] ס'איז שווער צו זאָגן מדרשים חלוקות. וואָרן קודם איז דאָך עס פון די משנה אַלִיין^{כט} שווער, [און] איך קאָן דאָך נישט זאָגן ער קריגט אויף די משנה^כ.

און דערנאָך, דעס אַז ס'איז דאָ אַ בית דין שלמעלה, דאָס שטייט דאָך פיל אין דברי חכמינו ז"ל, און אין זוהר הקדוש, [אז] ס'איז דאָ אַ בֵּית דִּין מִיְמִינִים וּמִשְׁמָאֵלִים. און דאָ איז דאָ אַ כָּלל שאין דן יחיד אלא אחד.

כז

נאָר איך מיינ, לְהַשְׁווֹת דְּבָרֵי חֻתָּמִים. לאָמיר זען.

דברי הימים ב' יח, (יח) וְכָל צָבָא הַשָּׁמַיִם עוֹמְדִים עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְׁמָאלוֹ, אלו מטיין לכף זכות, ואלו מטיין לכף חובה. אף על פי שאין דן יחיד, חֻתָּם יחיד, שנאמר (דניאל י, כא) אָבֵל אָגִיד לְךָ אֶת הָרְשׁוּם בְּכֶתֶב אָמֶת. ○ אמר רבי יוחנן, לעולם אין הקב"ה עושה בעולמו דבר, עד שנמלך בבית דין שלמעלן, מה טעם, וְאֵמַת הַדָּבָר וְצָבָא גְדוֹל (שם, א), אימתי חותמו של הקב"ה אמת, בשעה שנמלך בבית דין שלמעלן. א"ר אלעזר, כל מקום שנאמר וְה', הוא ובית דינו. ובנין אב שבכולם, וְה' דָּבַר עָלָיו רָעָה (מלכים א' כב, כג). [והמשך הירושלמי כאן, ראה להלן בהערה נא].

^כ וכגון בשמות רבה (יט, ט): לשעבר אני ובית דיני הייתי מהלך לפניכם, שנאמר (בשלח יג, כא) וְה' הִלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם, אבל לעתיד לבוא אני לבדי, שנאמר (ישעי' נב, יב) כִּי הִלֵּךְ לִפְנֵיהֶם ה' וּמֵאַסְפֶּכֶם אֶלְקִי יִשְׂרָאֵל. - [וועיקר הענין איתא גם כאן בירושלמי דלעיל, דכל מקום שנאמר וה', הוא ובית דינו].

^{כא} בגליון הירושלמי נדפס הערות ציון ירושלים (להגאון בעל שו"ת ומשיב) וז"ל: מצאתי במדרש רבה סדר דברים פרשה א' (הובא להלן) שאין דן יחיד אלא אחד, שנאמר (איוב כג, יג) וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יִשְׁכְּנוּ, מאי והוא בְּאֶחָד, אמר ריש לקיש הקב"ה דן וחֻתָּם לעצמו. וזה סותר למה שאמר כאן אף הקב"ה אין דן יחיד. ומדרשים חלוקים הם.

^{כב} בדברים רבה (ט, א): הלכה, אדם מישראל שנתמנה חכם או דיין על הציבור, מהו שיהא מותר לו לדון לעצמו. כך שנו רבותינו, אל תהי דן יחיד, שאין דן יחיד אלא אחד, שנאמר וְהוּא בְּאֶחָד וּמִי יִשְׁכְּנוּ, ומהו והוא בְּאֶחָד אמר ריש לקיש שהקב"ה דן וחֻתָּם לעצמו וכו'.

^{כג} שהביא שם הירושלמי עצמו, וגם שר' יהודה בן פזי הוא אמורא ולא תנא.

[דהנה] ווען ס'קומט צום דין [אין] ראש השנה, איז מען דין אויף די מעשים. און ביז צו דער חתימה [שבסוף יום הכיפורים], שטייט דאך^{יב} אַז מ'טוט תשובה ווערט [עס] פאַררעכטן, [און] אפילו חלילה די תשובה איז געווען נישט אזוי ווי ס'ברויך צו זיין, [אָבער] ביז צו דער חתימה איז דורך תשובה [קען מען עס מתקן].

[און] ס'שטייט דאך^{יג} אפילו אַז נאך די חתימה [ביום כיפור, יש עוד] חותם בתוך חותם, הושענא רבה איז נאכאמאל א חתימה, [ס'איז דא] די חתימה אויפן פסק [ביום כיפור], און ווידעראום די חתימה אויף די פתקין וואָס מ'גיט אַרויס, אויפן מסירת הפתקין איז דא נאכאמאל א חותם, [און ביז] דערווייל קען מען פאַררעכטן מיט תשובה.

כח

[והנה ענין קבלת] תשובה איז נאָר ביים בורא כל עולמים אין די האַנט אַליין, [וּכמו שנאמר] שובה ישראל עד ה' אלקיך [הושע יד, א].

אַ טייל [מדות עליונות] זענען נישטאמאל מסכים אויף תשובה^{כד}. און דערנאָך, [ווייל] ס'איז דאך [תלוי אין] א נקודה שפּילב, [וואָס] דאָס ווייסט נאָר דער בורא כל עולמים, ווי דער רמב"ם זאָגט^{כה} [שתלוי במשקל] קל דעות ה'^{כז}.

כט

אפילו [לוויט] די וואָס זיי זאָגן^{כח} אַז מלאכים זענען יודעין המחשבות, זיי ווייסן אַ

^{כד} בגמרא ראש השנה (ז:ט): שלשה ספרים נפתחין בראש השנה, אחד של רשעים גמורין, ואחד של צדיקים גמורין, ואחד של בינונים. צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, רשעים גמורין נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינוניים תלויין ועומדין מראש השנה ועד יום הכפורים, זכו נכתבין לחיים וכו'. ובפיוט ונתנה תוקף: בראש השנה יתבונן, וביום צום כיפור יתחמון וכו'.

^{כה} כמבואר בפסיקתא דרב כהנא (כד, ז): טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך (תהלים כה, ח). שאלו לחכמה, החוטא מהו עונשו, אמרה להם חטאים תדרך רעה (משלי יג, כא). שאלו לנבואה החוטא מהו עונשו, אמרה להם הנפש החטאת היא תמות (יחזקאל יח, ד). שאלו לתורה חוטא מה עונשו, אמרה להם יביא אשם ויתכפר לו. שאלו להקב"ה החוטא מהו עונשו, אמר להם יעשה תשובה ויתכפר לו, הדא היא דכתיב טוב וישר ה' וגו', אמר רבי פינחס למה הוא טוב שהוא ישר, למה הוא ישר שהוא טוב, על כן יורה חטאים בדרך, שהוא מורה לחטאים דרך שיעשו תשובה, לפיכך הושע מזהיר את ישראל ואומר להם שובה ישראל עד ה' אלקיך.

ועיין עוד בבראשית רבה (ח, ה): אמר רבי סימון, בשעה שבא הקב"ה לבראות אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים וחבורות, מהם אומרים יבא, מהם אומרים אל יבא. הדא הוא דכתיב (תהלים פה, יא) חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו, חסד אומר יבא, שהוא גומל חסדים [פירש"י: עתיד הוא להיות גומל חסד], אמת אומר אל יבא, שכולו שקר, צדק אומר יבא, שעושה צדקות ונבחרת ובצדקה העולם מתקיים, שלום אומר אל יבא, דכוליה קטטה [שכולו מריבה]. מה עשה הקב"ה, נטל אמת והשליכו לארץ, הדא הוא דכתיב (דניאל ח, יב) נתן שלף אמת ארצה וכו'.

^{כז} ברמב"ם (תשובה ג, א-ב): כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועונות, מי שזכויותיו יתירות על עונותיו צדיק, ומי שעונותיו יתירות על זכויותיו רשע, מחצה למחצה בינוני וכו'. אדם שעונותיו מרובין על זכויותיו, מיד הוא מת ברשעו שנאמר (ירמ' ל, יד) על רב עונוך וכו'. וכן מדינה שעונותיה מרובין מיד היא אובדת שנאמר (ירמ' יח, כ) יצקת סדם וצמח כי רבה וגו', וכן כל העולם כולו, אם היו עונותיהם מרובין מזכויותיהן מיד הן נשחתין, שנאמר (בראשית ו, ה) וירא ה' כי רבה רעת האדם. ושיקול זה אינו לפי מנין הזכויות והעונות, אלא לפי גודלם, יש זכות שהיא כנגד עונות, שנאמר (מלכים א' יד, יג) יען נמצא בו דבר טוב, ויש עון שהוא כנגד זכות, שנאמר (קהל ט, יח) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, ואין שוקלין אלא בדעתו של קל דעות, והוא היודע היאך עורכין הזכויות כנגד העונות.

^{כח} לשון הפסוק בשמואל א' (ב, ג).

^{כח} בתוספות שבת (יב): שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. לבד מגביראל, כדאמר בסוטה (לג). דאמר מר בא גביראל ולימדו ע' לשונות ליוסף. ותימה, דאפילו מחשבה שבלב כל אדם יודעים, ולשון ארמי אין יודעים. ועיין בזה בישמח משה פרשת וירא (עה"פ ויראמ וגו' אל נא תעבור) שמביא הפלוגתא בזה, וז"ל: והנה דעת התוספות ורש"י (שבת שם) שבאמת אין מכירין כלל לשון ארמי, אך דהקשו (בתוספות) הא אפילו מחשבה שבלב

מחשבה, אבער ווי ווייט דאס אמתיות דערפון [איז, ווייסן זיי נישט, ווייל] דאס איז מער פנימיות ווי די מחשבה, [ווי] די מחשבה אליין^ט.

[דער מענטש] אליין אפילו, איז מען גאר נישט קיין מבין אויף זיך. אפילו דער וואס ער האט די מחשבה, [אבער] ווי ווייט ס'קומט פון די נקודה האמתית, דאס איז א טיפערע בחינה, דאס איז נאר דער בורא פל עולמים אליין [מבין זה].

ל

קומט אויס, דער דין [השני] וואס ס'איז פאר דער חתימה, איז טאקע נאר השם יתברך אליין.

לא

מיט דעם זענען פארענטפערט די אלע מאמרים.

שאינו דין יחידי אלא אחר, [והיינו דאף שיש בית דין שלמעלה אצל המשפט], אבער ביים חותם איז דאך דא נאכאמאל א דין, [און] 'דער' דין צי מ'האט תשובה געטון, איז טאקע נאר דער בורא פל עולמים אליין.

[וממילא גם] דעם וואס דער מדרש זאגט 'דין' וחותרם, מיינט ער דעם דין, פאר די חתימה. און קודם שמועסט ער נישט [בירושלמי] פון די חתימה, [ולכן] זאגט ער [רבי] יהודה בן פזי בירושלמי אז הקדוש ברוך הוא איז אויך נישט דין יחידי, [ושוב] זאגט ער, [וכי] אף על פי כן זאגט ער די חתימה איז אנדערש.

לב

תוכן דערפון.

ראש השנה איז עס נאך גיווענדט אין בית דין של מעלה, [אבער] ווען ס'קומט צו דער חתימה אינעם הייליגן טאג, און דערנאך הושענא רבה, איז עס נאר גיווענדט אין בורא פל עולמים אליין, איז הקדוש ברוך הוא דין וחותרם יחידי.

לג

ביאור בנוסח חיוס תרת עולם

דאס קען זיין איז דער פשט, אם כנים רחמנו פרחם אב על פנים, ווילאנג מ'האט נישט געזינדיגט האט מען דין פנים, בעט מען רחמים [לכתבנו לחיים, מיד בראש השנה].

יודעים. ○ ובאמת כל המפרשים הסכימו (עי' בשל"ה הק', עשרה מאמרות מאמר ב אות סט בהג"ה, בשם פרדס רמונים שער כד פט"ו) דאין יודעין המחשבה וכו'. ○ ונקדים עוד, דנ"ל לומר הטעם שהתפילה צריכה להיות בדיבור ולא במחשבה לבד, היינו גם כן מפני שמלאכי השרת אינם יודעים המחשבה, אבל כשהשכינה עמו, במחשבה לבד, והא' להתפלל בדיבור אצל החולה שאמר רחמנא ידכרינך לשלם, היינו להודיע להחולה שמתפלל עליו, כדקיימא לן (שבת י.) הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו וכו'. ○ ועוד נ"ל וכו', דהנה יש לדקדק שם בתוספות מסכת שבת, דהקשו דהא אפילו מחשבה 'שבלב' יודעים, עיין שם. והאי 'שבלב' מיותר. אך נ"ל דבלא הך תיבה לא היה קשיא לן כלל קושיית התוספות. ידיעת המחשבות יש בו תרי אפיין, אחת שמדובר, וצריכים לידע אם כפיו כן לבד, והשני מחשבה 'שבלב' לבד. והנה הפן [פי] אופן הראשון ידוע למלאכי השרת בנקל, כי דבורי קודש חיות הנה, כמו שמפרשין (בכור שור, מגילה לב.) על פסוק ושמתם את חקתי וגו' אשר יעשה אתם האדם וחי בקה (אחרי יח, ה), ואף שאין אנו רואין חיותו, הן רואין, ואם כן המחשבה ניכרת מתוך דבורו. אבל כשהדבור אינו ניכר, פשל עוזר ונפל עוזר (ישעי' לא, א). ואף שרואין חיותו, מכל מקום אין יודעין מה הוא וכו'.

וה"ל הייטב פנים לשבת שובה (אות ב:) ומחשבה שבלב אינו ידוע רק להשי"ת לבדו, כדכתיב (ירמיה יח, י) אני ה' חקר לב וגו', ואפילו מלאכים אינם יודעים מחשבות לדעת כמה מחברים, דלא כמו שכתבו תוספות פרק קמא דשבת וכו'.

^ט ועיין בדברי יואל לשבת שובה (אות ז, משנת תש"ד) דמחלק גם כן, דאף לדברי התוספות שיועין המחשבה, אבל 'פנימיות' המחשבה אין מכיר בו אלא הקב"ה. וע"ע במשכיל לדוד (וירא יח, ב) מה שכתב לחלק בזה.

וְאִם כְּעִבְדִּים, חָלִילָה אֲזֵ מַזְיַנְדִּיגֵט, אִיז עֵינֵינוּ 'לָךְ' תְּלוּיֹת, וועט מען דאָךְ וואַרטן ביז צו דער חֲתִימָה, [וואָס] דאָס איז שוין גיווענדט אין בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים אַליין.

לד

ביאור הושענא למענה אלקינו (באופן שלישי)

עס ישוב קושיא א - במעם קריאת שם הושענא 'רבה'

איבערדעם הייסט דאָס למענה אלקינו, פון דיינעט וועגן, וואָרן ס'איז תְּלוּי (היינט די ישועה) אין בּוֹרָא עוֹלָם אַליין, [וואָס] מאַתָּו לֹא תִצָּא הָרְעוּת (איכה ג, לח).

לה

איבערדעם הייסט עס הושענא 'רבה'.

וואָרן ס'קומט (היינט די ישועה) נאָר פון בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים אַליין, [וואָס] דאָס איז די גרעסטע בְּחִינָה, די העכסטע בְּחִינָה. אַלעס וואָס ס'קומט פון בֵּית דִּין שֶׁל מַעֲלָה, אָדער פון וועמען ס'קומט, איז עס אַלץ נידריגער פון כְּבִיכּוֹל אַקעגן בּוֹרָא עוֹלָם. איבערדעם די היינטיגע ישועה אַז מ'קאָן דערגרייכן, דאָס איז נאָר פונעם לעבעדיגן באַשעפער אַליין, [איבערדעם] הייסט דאָס הושענא 'רבה'. [און] איבערדעם זאָגט מען למענה אלקינו.

לו

[אופן רביעי בבקשת הושענא למענה אלקינו]

מורי וְרַבּוֹתֵי !

איבערדעם בעט מיר זיך צום בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים :

[א] הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ אַליין, זאָל חס זיין עַל כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ שמו.

ס'איז אָמֵת [א] מ'זעמיר מַלְא עֲוֹנוֹת וּפְשָׁעִים, [אַבער] הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ זאָל אונז העלפן, זאָל מיר די זְכִיָּה האָבן מ'זאָל מיר נאָךְ תְּשׁוּבָה טון, [און] פאַררעכטן וואָס מ'האָט פֿוגם געווען.

מ'זאָל מיר די זְכִיָּה האָבן [א] ס'זאָל פון אונז אַרויסקומען אַ כְּבוֹד שְׁמִים.

לז

בעונינו הרבים, וויאזוי מ'פאלט אַריין [בענינים המחלים כבוד שמים].

אַמאָל איז אַרויסגעקומען דער הַעֲדָר כְּבוֹד שְׁמִים דורך די אומות הָעוֹלָם, [אַבער היינט] בעונינו הרבים וויפיל אידן פאלן אַריין אין דעם, אין חָלִילָה הַעֲדָר כְּבוֹד שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ.

אוי נאָ לָנוּ, אַז מ'האָמיר דאָס דערגרייכט.

לח

יעדער איד דאַרף מִתְפַּלֵּל זיין צום בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים :

שְׁלֹא יִתְחַלֵּל שֵׁם שְׁמִים בָּנוּ.

[און אַז] מ'זאָל וויסן וואָס איז אַ כְּבוֹד שְׁמִים.

הושענא למענה אלקינו הושענא

לט

לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ

ביאור הושענא לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ (באופן ראשון)

היצט זאָגט מען [לְמַעַנְךָ] בּוֹרְאֵנוּ.

[ולדרכינו לעיל הוא בהמשך, כי] אַזוי ווי פֿבֿיכּוֹל ביי די פֿרײַאַה האָט קיינער נישט מײַע געווען, נאָר דער בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים אַליין. [נכור כן אצל החתימה, הקב"ה בעצמו דן יחיד, לישועה ורחמים].

מ

ביאור הושענא לְמַעַנְךָ בּוֹרְאֵנוּ (באופן שני)

[ויש לומר עוד, דהנה] ס'שטייט אין מדרש, דער מדרש ילקוט^ל זאָגט, איני יודע מי שינה במי, אם הקדוש ברוך הוא שינה בישראל, או ישראל שינו בהקדוש ברוך הוא, בא הכתוב ואומר (מלאכי ג, ו) אֲנִי ה' לֹא שֵׁנִיתִי, אֲלֹא מֵאִז אֶז יְיָי האָבן מִשְׁנָה געווען.

מא

אַזוי ווי מ'רעדט זיך איין, אַזוי ווי מ'זעט אין דעם גרויסן שפֿלות, [אז] מ'רעדט זיך איין אַז ס'איז היצט אַנדערש ווי ס'איז געווען פריער. מ'גייט אויף אַנדערע דְּרָכִים, און מ'רעדט זיך איין אַז ס'איז היצט אַנדערש.

מב

[אָבער] דער אָמֶת [איז], פון בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים קומט נישט קיין הַשְׁתַּנּוּת. אַזוי ווי דער חתם סופר זאָגט^{לא}, יֵשׁ לָנוּ אֵב זָקֵן, הוּא לֹא נִשְׁתַּנָּה וְהוּא לֹא יִשְׁתַּנָּה, ס'איז די זעלבע וואָס פריער.

[והשי"ת יעזור] מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן מ'זאָל גיין אין דֶּרֶךְ פון די פריערדיגע.

מג

מ'זאָל וויסן, מ'האלט מיר היצט ביים גרעסטן שפֿלות, עיקבא דְּמִשְׁיָחָא, [שעל

^ל בילקוט שמעוני (האזינו, סוף רמז תתקמא): עתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום, ואומרת לפניו, רבונו של עולם איני יודעת מי קלל במי, ומי שינה במי, אם ישראל קלקלו לפני המקום, ואם המקום שינה בהן בישראל. כשהוא אומר (תהלים ג, ו) וַיִּגְדּוּ שְׁמִים צָדִקוֹ, הוּא יִשְׂרָאֵל קִלְקִלוֹ לִפְנֵי הַמָּקוֹם ואין המקום שינה בהן בישראל, שנאמר כי אֲנִי ה' לֹא שֵׁנִיתִי.

^{לא} מלשון החתם סופר בצוואתו (הנדפס בספר זכרון להח"ס): ולא תאמרו 'נשתנו העתים', כי יש לנו אב זקן ית"ש, לא נשתנה ולא ישתנה. [ועיין מה שכתב רבינו בזה ביואל משה (א, קמג) געז. ועיין כעין לשון זה בספר חרדים (פרק ה), ובערבי נחל (בלק, דרוש ג)].

וזה"ל רבינו בדרשת הושענא רבה תשי"ד (לשון קדשו קונטרס לו, אות פח, אצל הושענא נשיה לקיימה): אַז מ'דערמאנט זיך צוריק אין די פריעריגע דורות, ווי אַזוי ס'האָט אויסגעזען. ס'איז געווען אידן וואָס זיי האָבן געזוכט דעם אמת, אפילו דער המון עם האָבן אויך דאָס געוואוסט אַז דאָס איז דער אמת/דיגער דרך, יעדער האָט זיך געכאַפּט על כל פנים, אפילו מ'איז נישט געווען אינגאנצן דערביי האָט מען געזוכט דעם דרך האמת, ווייל מ'האָט געוואוסט דאָס איז דער אמת, אַז מ'זאָל גיין אין דרך הישן ברוח ישראל סבא, און מיט דעם האָט מען ממשיך געווען די קדושה. אשיריהם הצדיקים זיי האָבן זוכה געווען לעולם הבא, זיי פרייען זיך בגן עדן העליון, און אונז זעמיר געבליבן לעצבה ולאנחה, המה הלכו למנוחות ואותנו עזבו לאנחות, אונז זעמיר געבליבן אין דעם חשכות מ'זאָל עפעס קאָנען דאָך עפעס האָרעווען. מ'האָט שוין גאָר פאַרגעסן דעם אמת/דיגן דרך, מ'מיינט שוין גאָר חלילה, אַזוי ווי מ'זעט היינט דאָס התגשמות, אַז אַזוי ברויך אויסצוזען, מ'זאָגט: 'ס'איז גוט! 'ס'איז היינט אַן אַנדערע וועלט! [אָבער] דער חתם סופר זאָגט, ער האָט געשריבן אין די צוואה יֵשׁ לָנוּ אֵב זָקֵן, הוּא לֹא נִשְׁתַּנָּה וְהוּא לֹא יִשְׁתַּנָּה. 'ס'שטייט אין פסוק (מלאכי ג, ו) דער נביא האָט געזאָגט אַז מ'וועט זען ביי דער גאולה אֲנִי ה' לֹא שֵׁנִיתִי, ס'וועט זיך אַרויסשטעלן אַז הקדוש ברוך הוא איז נישט נשתנה געוואָרן. מ'מיינט היינט איז אַן אַנדערע וועלט, און מ'פאַרגעסט זיך שוין גאָר וואָס ס'איז געווען אַמאָל. אוי ס'זאָל שוין צוריקקומען דאָס וואָס מ'האָט שוין פאַרגעסן, דאָס פריעריגע פון דור הישן.

אותה שעה אמרו^ל אין לך שְׁעָה קִשָּׁה מְזָה [מאותה שעה שנאמר בן] וְאִנְכִי הַסֶּתֶר אֶסְתִּיר פָּנַי (ויק' לא, יח), די גרויסע געוואלדטיגע הַסֶּתֶר.

מד

איבערדעם שטייט (שם, יז-יח) וְאָמַר עַל פִּי אֵין אֱלֹקֵי בְּקִרְבִּי וגו', וְאִנְכִי הַסֶּתֶר אֶסְתִּיר פָּנַי. [והקשו כי] לכאורה דאָס אַליין איז דאָךְ אַ יִידִי, [ואם כן למה מגיע להם עונש על התוודותם לומר על פִּי אֵין אֱלֹקֵי בְּקִרְבִּי מִצְאוֹנֵי הָרְעוֹת הָאֵלֶּה].

נאָר דער חָטָא אִיז^ל, [ווייל] דער אָמַת [איז אַז] ס'איז די זעלבע [השגחה פרטית] וואָס ס'איז געווען פריער, [און] מ'טאָר נישט זאָגן פִּי אֵין אֱלֹקֵי בְּקִרְבִּי. ס'איז נאָר אַ הַסֶּתֶר. ס'איז די זעלבע וואָס ס'איז געווען פריער, נאָר ס'איז אַ גרויסער געוואלדטיגער הַסֶּתֶר.

מה

[ולזה מבקשים הושענא למענף בוראנו, אַז] מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן מ'זאָל מיר זיך דערהאַלטן אין פריערדיגן דָרָף.

[און] מ'זאָל וויסן ס'איז נישטאָ קיין שִׁינוּי, וואָרן די 'בְּרִיאָה' איז פון בּוֹרָא עוֹלָם [ומצדו ית' אין בר שום השתנות, ולא יאמרו נשתנו העתים].

מו

[ווי] ס'שטייט אין ישמח משה^{לד} [על הפסוק ואתה] הָרַם אֶת מִטָּף, פאַרוואָס, ווייל ס'איז געווען שכינה מדברת מתוך גרונו [של משה], און דעס וואָס ס'קומט פון בּוֹרָא פֶּל

^{לב} בירושלמי סנהדרין (נא): רבי יעקב בר אבבי בשם ר' אחא מייתי לה מן הדא, וְחִפְּיִיתִי לָהּ הַמִּסְתִּיר פָּנָיו מִבֵּית יַעֲקֹב וְקִנְיִתָּהּ לוֹ (ישעי' ח, יז), אין לך שעה קשה בעולם, מאותה שעה שאמר לו הקב"ה למשה וְאִנְכִי הַסֶּתֶר אֶסְתִּיר פָּנַי בְּיוֹם הַהוּא. [ואף] מאותה השעה וְקִנְיִתָּהּ לוֹ, שאמר לו בסיני (שם, כא) פִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זֶרְעוֹ. וכן הוא גם בבראשית רבה (מב, ג), ובויקרא רבה (ז, יא), ואסתר רבה (פתיחה, יא), ורות רבה (פתיחה, ז).

^{לד} וכן ביאר רבינו בזה בדרשת הושענא רבה תשי"ב (דברי יואל להור"ר אות ז), וראש השנה תשי"ד (לשון קדשו קונטרס קסא, ודברי יואל לר"ה אות לו), והושענא רבה תשכ"ב (לשון קדשו קונטרס רנה, אות כו-כח), ושמחת תורה תשכ"ב (דברי יואל לשמחת אות כז), ובס"ג כי תשא תשכ"ז (לשון קדשו קונטרס רצג ח"א, אות קפ).

^{לד} בישמח משה פרשת בשלח: ויאמר ה' אל משה מה תצַעַק אֵלַי [דבר אל בני ישראל וְאִתָּה הָרַם אֶת מִטָּף נִטָּה אֶת דָּךְ עַל הַיָּם וּבִקְצֵהוּ] וגו' (בשלח י, טו-טז). במדרש (הובא מקצתו בילקוט רמז רל"ג, וכולו בנחלת יעקב בשלח), אמר הקב"ה למשה הִים סוּעַר וְהַשּׁוֹנָא יוֹדֵף, ואתה עומד ומרבה בתפלה לִפְנֵי, אמר לו משה מה לי לעשות, אמר לו וְאִתָּה הָרַם אֶת מִטָּף, באותה שעה אמרו ישראל ה' יִמְלֹךְ לָעֹלָם וָעַד וכו'. ○ והנראה לי, דהנה יש להבין בשלמא במצרים היה הכל על ידי משה, לפי שאין הרשע כדאי להיות נגלה אליו השי"ת, ולהיות המופת מעצמו על ידי מאמרו יתברך, לא יאמינו שבשביל ישראל הוא. ועוד כיון שהכל היה לרעה, אפשר דאין מייחד שמו (ע"י בראשית רבה ג, ט), והיה צריך להיות על ידי 'שליח'. אבל כאן, המטה למח, ומשה למח, יהיה נקרא הִים סוּף על פי מאמרו, ומי פתי יסור הנה להאמין דבקיעת הים היה מעצמו, וגם היה לטובה. ועוד דהיה להם גילוי שכינה אז בלא זה, דכתיב (בשלח טו, ב) זֶה קָלִי, ועל כל פנים המטה למח, ומי מריבה יוכיח. ○ והתירוץ לזה נראה דכל מעשיו ית' [שעושה] בעצמו, ראוי להיות ניצחי כמוהו, כי הוא אָמַר וְהָיָה הוּא צִנָּה וַיַּעֲמֵד (תהלים לג, ט). ופעולה שאינה נצחית, הוא פחיתות ח"ו לו יתברך אם יהיה על ידי עצמו, וצריך להיות על ידי שליח. ומטעם זה אמרו דר"ל (שיר השירים רבה א, פסוק ב) אלמלא אמרו ישראל למשה דבר אֶתָּה עֲמָנָה (יתר כ, יט), לא היה שכחה, וק"ל. ובביאור אמר שלמה (קהלת ג, יד) יָדְעָתִי כִּי כָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹקִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם. וכאן היה בקיעת הים רק לפי שעה, ואחר כך שב לאיתנו, למען ינער פרעה וחילו בים סוף. לכן הוצרך להיות על ידי שליח. וגם על ידי מִטָּה דייקא, דהא שכינה מדברת מתוך גרונו של משה, ודבורו [של משה] הוּא דבר ה' בעצמו וכו'. ○ והנה מה שהיה נחוץ שישבו הים לאיתנו להטביע את מצרים, מלבד הפשוטו, כי אם היה נשאר בחרכה היו המצרים ורופים אחריהם, עוד דברים בגו על פי הקדמה מהזוהר (ח"א דף קעד:) דמדת הדין אינו חוזר ברקניא וכו'. ואם כן לפי זה לא יתכן בקיעת הים להיות נצחי, דהא צריך להטביע את מצרים משום שני טעמים, א' מחמת שהים סוער ואין מדת הדין חוזר ברקניא, ועוד כפשוטו שהשונא רודף, ואם לא יטבעו המצרים בים וישאר הים בחרכה, ירדפו עוד אחר ישראל משם, ואם כן לא יתכן להיות על ידי עצמו רק על ידי שליח. ○ ועל פי זה יובן

עוֹלָמִים, קען נישט מִקְבֵּל זיין קיין שום שײַנדיג (וואו לא היה אפשר שיחזור הים לאיתנו), איבערדעם האָט געמוזט זיין הָרֵם אֶת מִטָּהּ (לכּוּע הים בהמטה, ולא ע"י דיבורו של משה).

מו

[אזוי] אויכעט די בְּרִיאָה, איז פון בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים. [וממילא] אין דעם איז נישטאָ קיין שום שײַנדיג. [נאָר] דאָרף מען צו וויסן [זא] ס'איז די זעלבע וואָס ס'איז געווען פריער.

מח

נאָר ס'דאכט זיך [לומר שנשתנו העתים] אין די גרויסע הַסְתָּרָה, און אין דעם גרויסן חֲשָׁכוֹת, וואָס חכמינו ז"ל^ב האָבן אונז מְתַנַּב געווען וויאזוי ס'וועט אויסזען אין די לעצטע דורות, דעם גרויסע חֲשָׁכוֹת.

מט

איבערדעם דאָרף מען וויסן: דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים האָט אונז באַשאַפֿן, ממילא איז נישטאָ קיין שום הַשְׁתַּנּוּת, ס'איז נאָר די זעלבע.

נ

נאָר ס'זאָל זיין יאָר ה' פִּנּוּי אֵלֵינוּ, [זא] הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ זאָל דערלייכטן די אויגן [זא] מ'זאָל עס 'זען'. איבערדעם דאָרף מען האָבן די גרויסע אַמוּנָה.

נא

ביאור הושענא למענה בוראנו (באופן שלישי)

ווידעראום איז פארהאנדן [בבקשת] למענה בוראנו.

[דהנה ווען] דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים האָט באַשאַפֿן דעם מענטש, האָט מען באַשאַפֿן דאָס פִּנּוּמִיּוֹת, [מיט] די אַלע עֲנָפִי הַקְדוּשָׁה. אַלדִּינַגס וואָס ס'איז דאָ אינעם מענטש, האָט דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים באַשאַפֿן.

נב

[והנה] ס'איז דאָך יָדוּע, מ'זאָל אָפּגעהיטן ווערן, דורך דעם חֲטָא הַיָּדוּע, אַז מ'איז מוציא ז"ל, חלילה די עֲנָפִי הַקְדוּשָׁה אַז זיי גייען לָרִיק, פון דעם ווערט באַשאַפֿן מְקַטְרִיגִים, ס'ווערט באַשאַפֿן אַ גּוֹף [של מזיק] פון די עֲנָפִי הַקְדוּשָׁה, און לאַחר פִּטְיָתוֹ קומען זיי און זיי זענען מַצְעָר, און זיי שרייען אָבִי אֶתָּה, דו האָסט אונז באַשאַפֿן, אוי וויי. אָפּגעהיטן זאָל מען ווערן פון דעם צער.

נג

איבערדעם אַז ס'איז דאָ אַ בְּרִיאָה [חדשה ח"ו, הגם] ס'איז אַלעס מיטן כֹּחַ אֱלֹקִי, נאָר מִתְחַלֵּת הַבְּרִיאָה האָט דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים באַשאַפֿן נאָר די בְּחִינַת הַקְדוּשָׁה, נאָר דער בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים האָט געגעבן אַ רְשׁוּת [און] אַ כֹּחַ פֶּאָר די סְטָרָא אַחֲרָא, אַז ס'ווערט באַשאַפֿן [ברואים חדשים] מיט די כּוֹחוֹת וואָס ס'איז שְׁאִינִם אַמְתִּיּוֹת.

המדרש, שאמר הקב"ה מה תצק אלי דייקא, הלא הים סוער, ומדת הדין אינו חוזר ברקניא, וגם השונא רודף, וצריך להטביעו, ואתה עומד ומרבה בתפלה לפני 'שאקרענר', הלא זה לא יתכן, כי אז יהיה נצחי וכנ"ל. אמר לו משה מה עלי לעשות, כלומר הלא גם דבורי הוא דבורך, כי השכינה מדברת מתוך גרונו, ואם כן גם אם יהיה נקרע על ידי דבורי, גם כן יהיה נצחי. על זה השיב לו השי"ת וְאֵתָּה הָרֵם אֶת מִטָּהּ, ולא על ידי הדיבור כלל. באותה שעה אמרו ישראל ה' ימלך 'לעלם וְעַד', ר"ל שהבינו שלא יתכן להיות רק על ידי מטה, מפני שמעשה ה' נצחי, והטעם הואיל והוא נצחי, והכן.

נד

[און] ס'איז דאָך יִדוע דעם גרויסן חוֹמֶר וואָס ס'שטייט אויף דעם, איך דארף דאָס נישט צו זאָגן. [דהגם] ס'איז דאָך אין לך דבר שעומד בפני התשובה (ירושלמי פאה פ"א, ה"א), [אָבער] אויף איין פּלאַץ איז גאָר דאָ אין זוהר הקדוש¹⁶, אז ס'איז גאָר נישטאָ בְּשִׁלְמוֹת קיין תיקון.

אָבער ס'שטייט דאָך שוין אָבער דאָך [תירוצים אויף דעם, אַז] ס'קען זיין אז פונעם מענטש אויס קען מען נישט מַתְקֵן זיין, נאָר דער בורא עולם האָט רַחֲמָנוּת עַל בְּרוּאָיו, [ומצד רחמנותו ית' יכולים לתקן גם זה].

נה

איבערדעם ווען אידן קומען זיך צונעזאם אין אַ מָקוֹם קָדוֹשׁ, קומען זיך צונעזאם די אַלע נִצְוָצִים הַקְדוּשִׁים, און בעטן רַחֲמִים : זייטס אונז מַעֲלָה.

נו

איך דארף נישט אויסצורעכענען, טאָקע אין דעם ענין, ווי גרויס ס'איז אין דעם דור די נְסִיוֹנוֹת, בעונונו הרבים [דורך] דעם גרויסע פְּרִיצוֹת הַדּוֹר, [און] מִי יאָמַר זְכִיתִּי לְבִי טְהִרְתִּי מִחֻטָּאִי (משלי כ, ט).

נז

מוֹרֵי יְרֻבוּתִי !

היינט איז אַ טאַפֿלטער זמן.

ס'איז הוֹשַׁעֲנָא רַבָּה איז דאָך מְסוּגָל אויף דעם, [ווי] ס'שטייט¹⁷ עֲרָבָה איז בגימטריא זרע.

עקסטערדעם [דער] פרייטאָג־דיגער טאָג, עֲרַב שַׁבָּת, דער יום הַשְּׁשִׁי איז כנגד מִדַּת הַיְסוּד¹⁸ [שהיא מדה הששית. ולכן] יעדער פרייטאָג איז מְסוּגָל אויף [לתקן] דעם חטא.

היינט האָב מיר הוֹשַׁעֲנָא רַבָּה, אינעם טאָג פון עֲרַב שַׁבָּת !

לאָמיר נישט אַוועקלאָזן די געלעגנהייט !

לאָמיר נישט אַרויס מיט גאַרנישט !

לאָמיר בעטן ביי הַשֵּׁם יתְבַּרְךָ, ער זאָל מַשְׁפִּיעַ זיין אין די הערצער, [אַז] מ'זאָל מיר נאָך די זְכִיָּה האָבן תְּשׁוּבָה צו טון.

¹⁶ בזוהר הק' פרשת ויחי (דף ר"ט): תנן, אָמַר רַבִּי יְהוּדָה, לִית לָךְ חוּבָא בְּעֵלְמָא דְלֹא אִית לִיה תְּשׁוּבָה, בַּר מַהֲאִי. וְלִית לָךְ חֵיבִיבָא דְלֹא חֲמָאן אִפִּי שְׂכִינְתָּא, בַּר מַהֲאִי. דְּכַתִּיב (תהלים ה, ה) לֹא יִגְוֶרְךָ רָע, כָּלֵל. וְעֵינֵין עוֹד בְּזוּהַר הַק' פֶּרֶשֶׁת נח (סב): תָּא חַזִּי, כָּל חֻטְאֵי דְבַר נֶשׁ, כָּלֵהוּ חֲבִלּוּתָא דִּילִיה תְּלִיין בְּתִשְׁבּוּכָה. וְחֻטְאָה דְּאוֹשִׁיד זִרְעָא עַל אֶרְעָא וְכו', מִחֲבִיל לִיה וּמִחֲבִיל אֶרְעָא, וְעֵלִיָּה כְּתִיב (ירמ' ב, כב) נִכְתָּם עֲוֹנֶךָ לִפְנֵי, וְכַתִּיב בֵּיה (תהלים שם) כִּי לֹא קָל חֲפֹץ רָשַׁע אֲתָה לֹא יִגְוֶרְךָ רָע'. בַּר בְּתִשְׁבּוּכָה סָגִי [ובראשית חכמה הביא גירסא מכת"י: בַּר בְּחֵילָא דְּתִיבְתָּא תְּקִיפָא], וְכַתִּיב (וישב לח, ז) וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רָע' בְּעֵינֵי ה' יִמִּיתֵהוּ ה', וְהָא אֲתָמַר. וּבְזוּהַר הַק' פֶּרֶשֶׁת ויקהל (ריד'): בְּשַׁעֲתָא דְּדִינִין לִיה בְּהֵוָּא עֲלָמָא, מְסַתְּקֵלן בְּעוּבְדוּי, אִי הָהּ פְּגִים רָזָא דְּבִרְיָת קְדִישָׁא דְּחַתִּים בְּבִשְׁרִיה וְכו' הָאִי לִית לִיה חוּלְקָא בְּצִדִיקְיָא וְכו', וְוִי לִיה דְּאַעֲלִין לִיה בְּגִינָהם וְכו'. וְהָנִי מְלִי כִּד לֹא עֲבַד תִּיבְתָּא שְׁלִימְתָא, תִּיבְתָּא דְּאִיהִי אֲתַחֲזִיָּא לְחַפְיָא עַל כָּל עוּבְדוּי. - [וְעֵינֵין עוֹד בּוּזָה בְּאוּרֵךְ בְּרוּשִׁי רַבִּינוּ לְפֶרֶשֶׁת ויחי ושמות, ואכמ"ל].

¹⁷ עיין בזה בפרי עץ חיים (שער הלולב, פרק ו) לפי דרך הסוד.

וְעֵינֵין בִּיטְב פְּנִים (לסוכות, אות נח): בַּעַת נְטִילַת עֲרֻבָה, הַרְוֹמֵז לְיוֹסֵף שׁוֹמֵר הַבְּרִית, כְּדֹאִיתָא בְּמִדְרַשׁ (ויקרא רבה ל, י) וְעַרְבֵי נָחַל זֶה יוֹסֵף, רָאוּי לְשׁוּם אֶל לְבוּ לִלְכַּת בְּדַרְכּוֹ, וְעַל כֵּן עֲרַבָה עוֹלָה זֶרַע, לְתַקֵּן אֲשֶׁר שָׁחַת וְכו' רח"ל, וּלְבַקֵּשׁ מֵאֵת ה' לְבָקֶשׁ הַנִּדְחִים, וְזִדְנוֹת יִהְפְּכוּ לְזִכּוֹת.

¹⁸ עיין בשער הכוונות (דרוש שבת, דרוש א). וראא עוד בפרדס רמונים (שער ב, פרק ד).

נח

ס'שטייט^{לח}, מיט וואָס מעקט מען אויס די חיצונים. נישט מיט עפעס אַנדערש, נאָר מיט אידישע טרערן!

לאָמיר נישט שווינען קיין טרערן!

לאָמיר נישט אַרויס בַּחֲרָפָה ובבושָה!

אוי וויי, אוי וויי.

נט

השם יתברך זאל אונז [אויף] ווייטער העלפן.

ווי גרויס זענען די נסיונות!

דער בעל דְּבַר הָאֵט זיך פאַרלייגט אין דעם פֿרט נאָך [מער] בִּפְּרָטיות.

ווי גרויס די כוחות הטומאה זענען.

אַז מ'גייט איין מאָל דורך די גאס, דאַרף מען אויך רחמי שמים!

ס

השם יתברך זאל העלפן.

מ'דאַרף דאָך נישט אויסצורעכענען, יעדער ווייסט דאָך נגזע לָבוּ.

לאָמיר זיך באַרעכענען וואָס מ'האַט פֿוגם געווען.

ס'איז פאַרהאַנדן חלילה אַרגער און אַרגער, איך דאַרף גאָרנישט אויסצורעכענען, יעדערער ווייסט דאָך ביי זיך.

אַלע אינאיינעם לאָמיר זיך בעטן ביי השם יתברך, ער זאל אויפוועקן די הערצער

לְתַשׁוּבָה שְׁלִימָה, [און] מ'זאל מיר בלייבן ביי 'דער בְּרִיאָה' וואָס הקדוש בְּרוּךְ הוא האָט באַשאַפֿן.

[ולזה אנו מבקשים]:

הושענא למענה בוראנו הושענא

^{לח} בזהר הק' (ח"ג דף עה:): רבי אבא הוה אָזיל לַקְפּוּטְקַיָּא, וְהוּה עָמִיד רַבִּי יוֹסִי. עַד דְּהוּ אָזְלִי, חָמוּ חַד בַּר נִשְׁ דְּהוּה אָתִי, וְרִשְׁמִיָּא חַד בְּאִנְפּוּי. אָמַר רַבִּי אַבָּא, נִסְטִי מִחַי אֲוִרְחָא, דְּהָא אִנְפּוּי דִּדִּין אִסְחִידוּ עָלֶיהָ דְּעִבְר בְּעִרְיָתָא דְּאֲוִרְיָתָא, בְּגִינִי כִּךְ אֲתִרְשִׁים בְּאִנְפּוּי וְכו'. קָרָא לִיה רַבִּי אַבָּא, אָמַר לִיה אִימָא מְלָה, הָאִי רִשְׁמִיָּא דְּאִנְפּוּי מַה הוּא. אָמַר לוֹן, בְּמִטּוֹתָא מְנִיכּוּ, לֹא תַעֲנִשׁוּ תִּירִי לְהוּהָ בַר נִשְׁ, דְּהָא חוֹבּוּי קָא גִרְמּוּ לִיה. אָמַר רַבִּי אַבָּא מַהוּ. אָמַר לִיה, יוֹמָא חַד וְכו', וְאַשְׁתּוּבְנָא עַל יְדָא דְּחַד אִסְרִיָּא דְּאִית בְּגוֹוִן. אָמַר לִיה מָאן הוּא אִסְרִיָּא, אָמַר לִיה רַבִּי שְׁמִלָּאִי הוּא. אָמַר לִיה מַאי אִסְוֹתָא יְהִב לָךְ, אָמַר לִיה אִסְוֹתָא דְּנִפְשָׁא. וּמַהוּהָ יוֹמָא אֲהַדְרִנָּא בְּתַשׁוּבָה, וּבְכָל יוֹמָא חֲזִינָא אִנְפָּאִי בְּחַד חֲזִיוֹ, וּבְכִינָא קָמִי קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא דְּהוּהָ רַבּוֹן עֲלָמִין עַל הַהוּא חוֹבָה, וּמַאינִין דְּמַעֲיִן אִסְחִינָא אִנְפָּאִי. אָמַר רַבִּי אַבָּא, אִי לֹא דְּאֲתַמְנַע מִנֶּךָ תַּשׁוּבָה, אֲעִבְרָנָא מֵאִנְפּוּי הַהוּא רִשְׁמִיָּא. אָבִל קָרִינָא עֲלִיךְ (יִשְׁעִי' ו' ז') וְסָר עוֹנֶךָ וְחִטָּאתֶךָ תְּכַפֵּר. אָמַר לִיה ג' זְמַנִּין אִימָא, אָמַר לִיה ג' זְמַנִּין, וְאַתְעִבְר רִשְׁמִיָּא. אָמַר רַבִּי אַבָּא, וְדָאִי מֵאִרְךָ הָא בְּעָא לְאַעֲבָרָא מִנֶּךָ, וְדָאִי בְּתַשׁוּבָה אֲשַׁתְּכַחַת. אָמַר לִיה, נִדְרָנָא מַהִיא יוֹמָא לְאַתְעִסְקָא בְּאֲוִרְיָתָא יִמָּא וְלִילְיָא. אָמַר לִיה מַה שְׁמֶךָ, אָמַר לִיה אֶלְעָזָר. אָמַר לִיה א-ל עוֹר, וְדָאִי שְׁמָא גְרִיס, דְּאֶלְקָהּ סִייעָךְ, וְהוּהָ בְּסַעֲדֶךָ, שְׁדִרְיָה רַבִּי אַבָּא וּבְרַכְיָה. [ועי"ש עוד].

ועיין עוד בראשית חכמה (שער הידרא, פרק ט) שכתב על דברי הזוהר אלו וז"ל: מבואר, שאם חטא, שיבכה ויעביר הדמעות על פניו, עד שיעבור הרושם. ואני שמעתי שטוב גם כן להעביר הדמעות על מצחו, כי במצח נכתבים העונות, כענין (יחזקאל ט, ד) וְהַתִּירִיתָ תּוֹ עַל מִצְחֹתָ הָאֲנָשִׁים וגו'. ומסוג זה הם העונות הנכתבים ביד, כדכתיב (איוב לו, ז) וְכִיד כָּל אֶדָם יִתְּתוּם. וכן פירש בתקונים (דף קמא). זה לשונו, ואית חובין דאתמר בהון וכיד כָּל אֶדָם יִתְּתוּם, ומראין להם חתימת ידא, עכ"ל.

ועיין עוד בבכור שור (להתבואות שור, שבת קה:), והובא בייטב לב (פרשת נח).

סא

למענה גואלנו

[היצט] זאגט מען הושענא למענה גואלנו.

סב

ביאור הושענא למענה גואלנו (באופן ראשון) - על גאולה הפרטית

ס'איז ידוע [מספרים]^{לט} אז ס'איז דא א גאולה כללית, און גאולה פרטית.

מ'דארף האבן א גאולה אין כלליות ישראל [בהגאולה שלימה. און] עקסטערדעס דארף מען האבן א גאולה בפרטיות, יעדער עקסטער, [אויף דעם] וואס מ'איז 'איבערגענטפערט'^מ צו די חטאים.

סג

[ווי] ס'איז ידוע, אז ס'איז נאך דא אידן וואס ס'טוט זיי וויי דאס הארץ, זיי העטן זיך געוואלט קערן צום באשעפער.

אמת הדבר ס'איז במתי מעט, [נאכדעם וואס] מ'האט אונז געלאזט אין אזא גרויסן חשכות. - מ'פלעגט צו זאגן נשארנו מעט מהרבה^{מא}, היינט קען מען שוין זאגן נשארנו מעט מן המעט. -

אבער [אפילו] אין דעם גרויסן גלות, איז נאך דא אידן וואס ס'טוט זיי וויי דעם הארץ, מ'קוקט ארויס אויפן באשעפער, מ'העט געוואלט ארויס פונעם חשכות, מ'העט געוואלט זיין דבוק זיין אין בורא עולם, [ווייל] מ'ווייסט אז ס'איז נישטא עפעס אנדערש.

נאר וואס דען, מ'איז אין 'געפאנגעניש'.

סד

ווי דער אלגאזי^{מב} טייטשט, מכל משמר' נצר לבך (משלי ד, כג), דאס הארץ איז אין א תפיסה, מכל משמר' אזוי ווי [לשון הכתוב] ויניחו אתם במשמר' (וישב מ, ג). [ועל זה מזהיר הכתוב מכל משמר' נצר לבך] מ'זאל נאר אכט געבן אז דאס הארץ זאל נישט אריינפאלן אין געפענגעניש [במאסר היצר הרע].

^{לט} ומהם בספר תולדות יעקב יוסף שהביא כן כמה פעמים, ועיין שם בפרשת שמיני (הובא בבכש"ט עה"ת שמות, ה) דזהו ענין בקשת הפסוק קרבה אל נפשי גאלה (תהלים סט, יט), דקודם שיתפלל על גאולה הכללית, צריך להתפלל על גאולה פרטית לנפשו.

^מ פירוש, איבערגעגעבן.

^{מא} בתפלת יום ב' וז': קולנו תשמע ותחון וכו', זכר אשר נשבעת לאבותינו ככוכבי השמים ארבה את זרעכם, ועתה נשארנו מעט מהרבה. [ומקורו מלשון הפסוק בירמי' (מב, ב)].

^{מב} רבינו מביא זאת תמיד בשם האלגאזי, דכן כתב בישמח משה (ברכה עה"פ תורה צוה) וז"ל: וידוע מה שפירש מהר"ש אלגאזי מקרא שכתוב (משלי ד, כג) מכל משמר נצר לבך כי ממנו תוצאות חיים. ענינו, מכל מאסר' [מלשון ויניחו במשמר] של יצר הרע נצר לבך, שלא תהא הלב במאסר יצר הרע, כי ממנו, מהלב, תוצאות חיים, פירוש אהבה ויראה ודבקות בה' מקור החיים.

וכן בספר תפלה למשה על תהלים (קו, מג) הביא היש"מ זאת בשם האלגאזי, ומסביר שם בדברי וז"ל: כי רוח חיים הוא בלב, כי רוח מלפני יצטוף כתיב (ישעי' נז, טז), ואם הסטרא אחרא אינו שולט עליו ונוהר ונשמר מאל זר שלא להכניס בו וכו', ממילא שואב הלב כל הקדושות ממקורו, והיינו מכל משמר, כעין ויאסף אתם אל משמר (מקץ מב, יז) וכו' שהוא המאסר, והסט"א על ידי העונות הלב במאסר אצלו, ועל פי זה תבין דברי האלגאזי. [ולא מצאנו כעת מקומו בספרי האלגאזי. ובמקום אחר (שם סב יב, אופן ג ד"ה ועתה) כתב זאת הישמח משה בשם מהר"י מיניץ (ברדשותי, דרוש א) בשם מהר"ש אלקב"ץ (באילת אהבים על שיר השירים, ד טז)].

סה

בעונינו הרבים, דעס האָב מיר שוין נישט אַכט געגעבן, מ'האָב מיר זיך אַזוי אויפגעפירט אַז דאָס האַרץ איז געקומען אין געפּענגעניש. [וועל כן מעתה] האָב מיר שוין נישט קיין אַנדערע עצה, נאָר [אז] הַשֵּׁם יתְּבַרַךְ זאָל אונז אויסלייזן פון געפּענגעניש. [וועל זה אנו מבקשים הושענא למענך 'גואלנו'].

סז

און ווען מ'גיי מיר אַרויס [מיים הושענא רבה], און מ'קום מיר אַריין אין שַׁבָּת און אין יום טוֹב, זאָלן די הערצער זיין 'פריי', זיך מִדְּבַק צו זיין אין באַשעפּער. מ'זאָל מיר נאָך די זְכִיָּה האָבן, [אז] מ'זאָל מיר נאָך אַלע אינאיינעם דינען דעם לעבעדיגן באַשעפּער !

אַז מ'זאָל מיר נאָך שפירן אַן אַמֶּת'דיגען טעם !
מ'זאָל וויסן [אז] מ'שטייט פאַרן בוראָ קל עולָמים !
מ'זאָל מיר די זְכִיָּה האָבן מ'זאָל נאָך מְקַבֵּל זיין פֿאַי מְשִׁיחַ צִדְקָנוּ, און דינען דעם באַשעפּער אין 'בֵּית הַמִּקְדָּשׁ' !
וואויל איז די אידן, וואָס זיי וועלן דאָס זוכה זיין !

סז

[נאָר] ווער ווייסט וויאָזוי אונז האַלט מיר !
קיינער ווייסט נישט וואָס 'אויבן' טוט זיך !
ווער זאָל אונז מוֹדִיעַ זיין !
אַין לֵנוּ לֹא נָבִיא וְלֹא חוֹזָה.
ווער זאָל אונז מוֹדִיעַ זיין, מיט וואָס גיי מיר אַרויס פון דעם הוֹשַׁענָא רַבָּה, פון די הייליגע טעג !
לאַמיר אַרויס מיט עפּעס !
מ'פאַרלאָז מיר זיך נאָר אויפן באַשעפּער, [אז] ער וועט אונז נישט פאַרשעמען !
אַל יַעֲזֹבְנוּ וְאַל יִטְשֻׁנוּ ! אוי ווי !

סח

ביאור הוֹשַׁענָא לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ (באופן שני) – עַל נִאוּלָה הַכִּלִּית
נאָך איז [מרמוז אין] לְמַעַנְךָ גּוֹאֲלֵנוּ.
אידן האָבן געלעבט אין די אַלע דורות [הגלות, און] אַ איד וואָס ער האָט געגלייבט אין באַשעפּער האָט געוואוסט אָפּס בְּלִתֵּי גּוֹאֲלֵנוּ²², אַז אַ גּוֹאֲלָה איז נאָר [דורך] דער בוראָ עוֹלָם, [און] קיין אַנדערע גּוֹאֲלָה איז נישטאָ.
[אַבער] היינט בעונינו הרבים, איז מען 'געכאַפּט' געוואָרן [בזה הענין].
לאַ יאָמֶן פִּי יִסְפֹּר, ס'זאָל זיך טרעפן אַ איד וואָס ער זאָגט שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, [און] ער זאָל חֲלִילָה מְסוּפֶּק זיין אַז ס'איז פאַרהאַנדן [אפילו] אַ קֶצֶת גּוֹאֲלָה דורך מִינוּת און אָפִיקוֹרְסוּת, הַשֵּׁם ישמרנו.
אוי לֵנוּ שִׁכְף עָלֶיךָ בְּיָמֵינוּ.

²² מלשון ברכת יוצר אור לשבת (סוף ד"ה הכל יודוך).

סט

איך מיין [אז] די פריעריגע דורות, ווען זיי העטן דעם גיווען דערלעבט, העטן זיי עס נישט גיווען אויסגעהאלטן! אזוי נוי!

זיי העטן זיך נישט גיווען געקענט דערהאלטן אין דור!
[נאָר] אונז דעמיר אזוי מגושם, [אז] מ'שפירט עס נישט!

ע

[וועל דא אנו מבקשים הושענא למענך גואלנו].

[אז] מ'זאל וויסן אז דער בורא עולם איז אונזער גואל!

עא

[און] אז מ'העט זיך גיווען אין 'דעם' געהאלטן, מיין איך העט מען שוין גיווען געהאלטן נאך דער גאולה!

בעווייניג הרבים, דעם איז געווען דער 'לעצטער קלאפ' פונעם שטן! אזוי נוי!

אזוי נוי, מעשה שטן הצליח, [דעם] וואס די גמרא זאגט^{מז} טאקע שטנא נצח.

אבער אזוי שטארק?! [וואס] מ'קען זיך נישט אויסמאלן^{מב}!

אזוי נוי, אזוי נוי!

חס ושלום, מ'מיינט חלילה [אז] דער כח הקדושה איז שוין אינגאנצן באהאלטן!
אזוי נוי.

השם יתברך זאל אונז נאך די זכיה געבן, מ'זאל מיר 'זען' דעם כח הקדושה!

ס'זאל זיין צדיקים 'יראו' וישמחו, וישירים יעלזו.

הושענא למענך גואלנו הושענא

עב

למענך דורשינו

פון טאטן זכרוננו לברכה האב איך אמאל געהערט [לפרש בקשת] למענך דורשינו.

[על פי וואס] ס'שטייט^{מז}, מ'האט געוויזן [למשה רבינו] דור ודור ודורשינו, [והרי כי

דורשים' פירושו מנהיגים].

עג

[ובעוה"ר] אויף וועם האט מען געלאזט - אזוי - די לעצטע דורות.

די גמרא זאגט^{מז} [דאך], ראה הקדוש ברוך הוא שצדיקים מועטים, עמד ושתלן

בכל דור ודור.

^{מז} בגמרא תמיד (לב). איתא הלשון שטנא נצח. - ועיין שם בפירוש רבינו גרשום (שבגליון הגמרא): שטנא נצח. כלומר, אל תתמה על זה שהשטן הוא נוצח, שמתעה אותם ונותן להם גאולה, ולסוף יורידם לגיהנם. [ועיין בזה בויאל משה (א, מח), ובעל הגאולה וע"ה" (בהקדמה עמוד כ, ובפנים סימן כא), ועוד בכ"מ בדברי רבינו].

^{מב} ועיין בויאל משה (ג, כב): וכמו כן כל רשעי ארץ, שהעיד עליהם הכתוב במשלי (ד, טו) כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו, חכמים המה להרע ולהדיח ולגמור רשעתם, ואינם יודעים מהיכן בא כח השפעתם [ועיין בזה לעיל שם]. ובעוה"ר שטנא נצח, כמו שאמרו בגמרא מס' תמיד דף ל"ב, אבל כאשר התגברו רח"ל בדור הזה, כמוהו לא נהייתה, לכבוש את כל העולם כולו לדרך המינות רח"ל. אין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

^{מז} במדבר רבה (כג, ה): מלמד שהראה הקב"ה למשה כל מה שהיה עתיד להיות וכו', וכן כל דור ודור ודורשינו, דור דור ושופטיו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ופושעיו, דור דור וצדיקיו וכו'. - וכן הוא בתנחומא (אמור, ב), ועוד. בגמרא יומא (לח): אמר רבי יוחנן, ראה הקב"ה שצדיקים מועטים, עמד ושתלן בכל דור ודור, שנאמר (שמואל

'אין א גרויסע הסתרה' האָט מען געלאָזט אונזער דור.

ווער איז אונזער דורש ומבקש ? !

בענינו הרבים, אין דורש ואין מבקש.

אין מי יגדר גדר, ואין מי יעמוד בפרץ.

אוי ווי ! ס'איז נישטאָ ווער ס'זאל עפעס העלפן פאר אידישקייט !

ווער ס'זאל עפעס אַ טובה טון פאר אַ איד ! סיי ברוחניות, סיי בגשמיות !

אוי ווי נידעריג איז דער כח הקדושה.

[און] די ביטערע נסיונות, וואָס רבי יוחנן^{מח} האָט געזאָגט אויף דעם דור, ייתי ולא

אחמיניה^{מט}.

ער

נאָר וואָס דען, הקדוש ברוך הוא איז געבליבן.

'ער' איז נאָך אונזער דורש ומבקש.

[ולזה אנו מתחננים אליו]:

הושענא למענה דורשינו הושענא

עה

למען אמתך

עו

היצט זאָגט מען למען אמתך.

די גמרא זאָגט¹, חותמו של הקדוש ברוך הוא, אמת.

זאָגט [דערויף] דער ירושלמי², [אז] אמת [נוטריקון אלקים] מלך תמיד, אמת [שהוא אלקים חיים] מלך עולם. [און אז] אמת, [הוא אותיות] אל"ף מ"ם תי"ו [שהוא ראש תוך וסוף של א"ב], דאָס ווייזט אויף הנה הנה ויהיה, [אז] הקדוש ברוך הוא איז ראשון, און ער איז היצטערט, און ער וועט זיין אויף ס'לעצט. איבערדעם אל"ף מ"ם תי"ו, איז דאָס דער חותם פון הקדוש ברוך הוא.

א' ב' ח' כ' לה' קצק ארץ וישת עליהם תכל [פירש"י: פזרון בכל הדורות, להיות שתות וקיום ויסוד לקיים תכל].

^{מח} בגמרא סנהדרין (צח): אמר עולא ייתי ולא אחמיניה, וכן אמר רבה ייתי ולא אחמיניה. רב יוסף אמר ייתי, ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה. אמר ליה אביי לרבה, מאי טעמא, אילימא משום חבלו של משיח, והתניא שאלו תלמידיו את רבי אלעזר מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח, יעסוק בתורה ובגמילות חסדים. ומר הא תורה והא גמילות חסדים. אמר ליה שמא יגרום החטא וכו'. וכן אמר רבי יוחנן, ייתי ולא אחמיניה. פירוש ייתי, שיבא משיח, ולא אחמיניה, אבל לא אראנו, ורצ"ל שאיני רוצה להיות בדור שלפני משיח, מחמת כובד הגלות שיהיה בדור ההוא.

^{מט} פירוש ייתי, שיבא משיח, ולא אחמיניה, אבל לא אראנו, ורצ"ל שאיני רוצה להיות בדור שלפני משיח, מחמת כובד הגלות שיהיה בדור ההוא.

¹ בגמרא שבת (נה). ויומא (סט) וסנהדרין (סד): אמר רבי חנינא חותמו של הקב"ה 'אמת'.

² בירושלמי סנהדרין (דף ב): מהו חותמו של הקדוש ברוך הוא. רבי ביבי בשם רבי ראובן, אמת. מהו אמת [פירש בפני משה: ולמה חותמו של הקב"ה אמת], אמר רבי בון, שהוא אלקים חיים ומלך עולם [שהוא נוטריקון אלקים מלך תמיד]. אמר ריש לקיש [היינו טעמא], אל"ף רישיה דאלפא ביתא, מ"ם באמצעיתה, תי"ו בסופה [ורמו היה הנה ויהיה], לומר אני ה' ראשון [ישע"י מא, ד], שלא קיבלתי מאחר, ומבליעדי אין אלהים (שם, ו) שאין לי שותף, ואֵת אֲחֵרִים אֵינִי הוּא (שם), שאיני עתיד למוסרה לאחר.

עז

[ולזה] אנו מבקשים הושענא למען 'אמתך', אז מויל האבן די ישוועה פון בורא עולם אליין, חותמו של הקדוש ברוך הוא 'אמת'. [און אז] מ'זאל 'באמת' מקבל זיין דעם עול מלכות שמים.

עח

אוי ! האב מיר די איינע עצה, [אז] מ'זאל זיך 'ארונטערווארפן' אונטערן בורא פל עולמים !

מ'זוכט נישט עפעס אנדערש !

און נאר דער בורא פל עולמים זאל העלפן !

[אז] מ'איז אויף זיך מקבל באמת דעם עול 'מלכות' שמים, דאס ווערט אנגערופן אמת (שהוא אלקים חיים 'מלך' עולם, אמת 'מלך' תמיד), אזוי ווי די גמרא זאגט אין ירושלמי.

הושענא למען אמתך הושענא

עט

למען בריתך

די גמרא זאגט²², זכות אבות תמה, [וכתבו התוספות בשם ר"ת, אבל] 'ברית' אבות לא תמה.

דעם פרייתת ברית וואס דער בורא פל עולמים האט מיט די אבות הקדושים.

פ

איך האב שוין נאכגעזאגט²³ וואס דער כלי יקר זאגט²⁴ [על דברי רש"י ריש ואתחנן] אף על פי שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין מבקשים אלא מתנת חנם.

²² בגמרא שבת (נה). : שמואל אמר, תמה זכות אבות. ורבי יוחנן אמר, תחון זכות אבות וכו'. o מאימתי תמה זכות אבות, אמר רב מימות הושע בן בארי, שנאמר (הושע ב, יב) אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי [פירש"י: שאין עוד זכות לאבות, שאכלה]. ושמואל אמר מימי חזאל, שנאמר (מלכים ב, יג, כב) ויחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז, וכתוב (שם, כג) ויחן ה' אתם וירחמם ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא אבה השחיתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה' [אבל מכאן ואילך השליכם, ולא פנה אל ברית אבות]. רבי יהושע בן לוי אמר מימי אליהו, שנאמר (מלכים א' יח, לו) ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלקי אברהם יצחק וישראל 'היום' יודע כי אתה אלקים בישראל ואני עבדך ובדכרך עשיתי את כל הדברים האלה וגו' [מדקאמר 'היום' יודע' ותו לא, מכלל דתמה, ועל ידי רחמים הוכרה להם בימי חזאל]. ורבי יוחנן אמר מימי חזקיהו, שנאמר (ישעיה ט, טו) למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אתה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צדקות תעשה זאת וגו' [ולא זכות אבות].

ועל זה כתבו בתוספות שם : ושמואל אמר תמה זכות אבות, ורבי יוחנן אמר תחון זכות אבות. אומר רבינו תם, 'דזכות' אבות תמה, אבל 'ברית' אבות לא תמה, דהא כתיב ויכתבי את בריתי יעקוב אף לאחר גלות, ואנן אין אנו מזכירין זכות אבות, אלא 'הברית' [דהאבות]. ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל, דייק מדכתיב 'למען בריתו' ולא למען 'זכותו'. o ואומר ר"י, דבויקרא רבה (לו, ו) דייק מ'עד עתה', כדפירש בקונטרס. ולר"י נראה דלא פליגי שמואל ור' יוחנן, אלא שמואל קאמר דלרשעים תמה, אבל לצדיקים לא תמה, ובצדיקים איירי ר' יוחנן, תדע דהא ר' יוחנן אמר בסמוך דמימי חזקיה תמה זכות אבות, והכא קאמר דאף בשעת חורבן דבית הכי, תחון זכות אבות. ועל זה אנו סומכין להוכיח 'זכות אבות'. ובשלהי ויקרא רבה (שם) רבי אחא אומר לעולם זכות אבות קיימת, ולעולם אנו מזכירים אותם, וכן הוא אומר (ואתחנן ד, לא) כי קל רחום וגו' ולא ישכח את ברית אבתך וגו'.

²³ וראה ענין זה בדברי יואל ואתחנן (תניינא עמוד קלב), ולר"ה (אות מא, ד"ה וביארנו) מדרשת ראש השנה תשכ"ו.

²⁴ בכלי יקר ריש ואתחנן (ג, כג) : ואתחנן אל ה' בכתה היא לאמר. פירש רש"י, אע"פ שיש לצדיקים לתלות

זאָגט ער, [דלכאורה קשה] ווער - האָנוש מאַלן יצדק (איוב ד, יז) - [ווער] קען אָנהענגען אין זיינע מעשים, [ווען] מ'בעט זיך ביים בורא כל עולמים [הכי היה שיך לבקש באופן שכאילו מגיע להם כלום ממנו ית', והלא אם צדקת מה תתן לו].
נאָר וואָס'זשע דען, ער מיינט [צו זאָגן, אז] זיי הענגן אָן [על העתיד, שהרי] צדיקים ווען זיי ווערן געהאַלפן דינען זיי דערמיט דעם באַשעפער. מיינט מען אויף שפעטער, אַז דער בורא כל עולמים וועט אונז העלפן [נוכל לקיים בעתיד מעשים טובים].
איבערדעם צדיקים הענגען אָן^י אין די מעשים טובים וואָס זיי וועלן טון שפעטער, [ואעפ"כ אין מבקשין אלא מתנת חנם, מרוב ענוה].

פא

דאָס קען זיין [בענין] זכות אבות תמָה, [אבל ברית אבות לא תמה, ועל זה אנו סומכים להזכיר זכות אבות בתפילה].
וואָרן שטייען שטייט דאָך^י [אז תיכף] ביי ביאת המשיח, [נאָך] פאָרן תחית המתים 'הפֿלֿלי', וועלן אויפשטיין משה ואהרן, און די אבות הקדושים.
[און] דעמאָלטס וועט נאָך זיין אַ וועלט, [וואָס] עולם כמנהגו נוהג, און זיי וועלן נאָך דינען דעם באַשעפער, און 'דער' זכות [דלעתיד, איז לא תמה], אפילו [ווען] זכות אבות תמָה [בזכותים שלעבר], אָבער 'דער' זכות וואָס ס'וועט זיין נאָך ביאת המשיח [לא תמה, וואָס דעמאָלטס] וועלן זיי דאָך אויפשטיין און זיי וועלן ווייטער דינען דעם באַשעפער.

פב

[שהרי] דעמאָלטס איז מען אויף דעם עולם אַזוי ווי אַ מענטש, [און] מ'איז מחויב בְּמַצוֹת.

במעשיהם הטובים, מכל מקום אינן מבקשים כי אם מתנת חנם (ומקורו בספרי שם). ○ וקשה על זה מהיכא תיסק אדעתין שיתלו במעשיהם הטובים שכבר עשו, הלא לעולם אין לאדם שום חוב על הקב"ה, כי כל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב כעל גמולות כעל ישרם (ע"י ישע"י נט יח) כל תגמולוהי עליו, במה שכבר עשה לו ה', כי גבר עליו חסדו מיום הולדו, כמו שהאריך מזה בחובת הלבבות (שער הבטחון, פרק ד). ורבותינו ז"ל (ברכות י:) האשימו את חזקיה שחלה במעשיו ואמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת (מלכים ב' ג, ג), ותלו לו בזכות אחרים וכו', ואיך אמרו אע"פ שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים. והראיה שמביא מן פסוק וְחַנְתִּי אֶת אֶשְׁרֵי אֶחָד, אינה ראייה לכאן וכו'. ○ והתשובה לכל זה, שמה שאמרו שיש לצדיקים לתלות במעשיהם הטובים, אין הפירוש באותן מעשים טובים שכבר עשו, אלא במעשיהם הטובים שעתידין לעשות, כי מסתמא כל צדיק אינו מבקש שום הנאה גופנית, כי אם כדי שעל ידה יהיה לו מקום לקיים איזו מצוה. וזה הדבר שדרש רבי שמלאי (סוטה יד.) וכי לאכול מפריה היה צריך משה, אלא אמר הרבה מצות תלויות בארץ. ואם כן היה לו לתלות בקשתו באותן מעשים טובים שעתידין הוא לעשות על ידי בקשה זו. ○ וזה דבר אמיתי, ששורת הדין נותן שימלא ה' משאלות לבו, יען כי אינו חפץ כי אם את אשר חפץ ה' בו. ואע"פ שבחטאו נקנס עליו, מ"מ אין מענישין החוטא לאמר לך עבוד עבודה שהיא זרה אצלך, להוסיף על חטאתו פשע. ○ אלא שמרוב ענוה שבו, לא רצה לתלות השאלה באותן מעשים טובים שעתידין הוא לעשות ע"י הכניסה לארץ, כי אולי יכנס ולא יעשה המצות, ורק ההנאה הגופנית יקבל ואת הטוב לא יקבל, לכך בקש בלשון חנינה, מתנת חנם בעלמא. ○ ולכך נאמר יִבְעַת הָהִיא לְאָמֵר. כי עשה שאלתו באשר הוא שם, על דעת ההוה, שעדיין אין שום זכות בידו, מבלי שישקיף על העתיד לבא שסופו לבא לידי קיום מצות, כי שמה יבא או לא יבא, לכך אמר בלשון וְאֶתְחַנֵּן, כי היה צריך לבקש מתנת חנם על הַעֲתָ הָהִיא, כאמור.

^{יז} היינו שיש בידם לתלות, ולא שהם תולים ממש.

^{יח} עיין ביפה תואר (על ב"ר כו, ג), שביאר שיש ב' זמני התחייה, ותחייה ראשונה לצדיקים יהיה תיכף בביאת משיח, ותחייה הכללית תהיה לאחר זמן. ועיין בזה גם בשו"ת הרדב"ז (סימן תתלט, וסימן אלף טט). ומביאם רבינו ביואל משה (א, א), ועוד בכ"מ.

[וואָס] דאָס איז דאָך דער טעם וואָס אַליהו קען אלעס מְבַרֵר זיין וואָך 'הלכות', הגם תורה לא בשמים היא¹². משום דבשעה שהוא בא למטה ומתלבש בגוף, אז נעשה כהחיים 'בארץ', וכמחויב במצות], ווי דער חתם סופר¹³ גיט צו פאַרשטיין.

פג

איבערדעם איז דאָס אַ בְּרִית [שלא תמה, שהרי] הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא זעט דאָך אפילו וואָס ס'וועט זיין ווייטער אויכעט, איבערדעם קאָן מען זיך ווייטער בעטן צום באַשעפערט¹⁴ [בזכות האבות דלעתיד. און] דאָס איז בְּרִית אָבוֹת [לא תמה]¹⁵.

[ועל זה אנו סומכים להזכיר בתפילה זכות אבות, אז] מִזְאָל מִיר דִּי זְכִיָּה הָאָבִן צו דערלעבן, צו זען דעם מִלֶּךְ הַמְּשִׁיחַ.

ווער עס וועט די זְכִיָּה הָאָבִן, וועט ער זען די אָבוֹת הַקְדוּשִׁים אויכעט, וואָס זיי גייען מיט [מיט אידן. און] איבערדעם בְּרִית אָבוֹת לֹא תִמָּה.

[ולזה אנו מבקשים]:

הוֹשַׁעְנָא לְמַעַן בְּרִיתְךָ הוֹשַׁעְנָא

¹² כמבואר בגמרא בבא מציעא (נט:), עיי"ש.

¹³ בשו"ת חתם סופר (חלק ו, סימן צח) מבאר שם הסוגיא דתחומין למעלה מעשרה שבמסכת עירובין (דף מ), ובתוך הדברים ('ד"ה ת"ש דהני) כתב שם וז"ל: פשיטא לחכמז"ל דאין אליהו יכול לבוא אלא מחוץ לתחום, והמובן הפשוט, דהא משמים לארץ מהלך ת"ק שנה (חגיגה יג:), וכן כתב פרי מגדים (א"א רצה, א) עיי"ש וכו', ולעולם אליהו הוא למעלה רחוק ת"ק שנה מהארץ, וחשב הגאון פרי מגדים שזהו התחום דאיידין הכא. וזה צריך עיון, דהרי כתבו תוספות (עירובין סה: ד"ה לימא) דלא שייך שביתה ותחומין מלמעלה למטה. ותו דהרי נהגו עלמא במילה לאמור זה כסא של אליהו זכור לטוב (כמבואר בשו"ע י"ד רסה, יא), וגם מתפללים המוהלים שיעמוד אליהו על ימינם לסמכם, וזה אומרים אותו אפילו בשבת, ולשמעתין הרי אי אפשר לבוא בשבת, משום ספק תחומין למעלה מיו"ד. ובטור ושלחן ערוך ('א"ח סימן רצה) איתא דמשו"ה מזכיר פיוטים שיש בהם אליהו במוצאי שבת, משום שלא היה אפשר לו לבוא לא בע"ש ולא בשבת מפני תחומין, וגם בפרי מגדים הנ"ל תמה גם במוצאי יו"ט לימא מהאי טעמא ע"ש, ותיקשי לכו"ע ממנהגו בברית מילה בשבת וי"ט. ○ אבל האמת יורה דרכו, כי מעולם לא עלה אליהו בגופו למעלה מיו"ד טפחים, אך נפרדה נשמתו מגופו שם, והנשמה עולה ומשמש למעלה בין מלאכי שרת, וגופו נתדקדק ושורה בגן עדן התחתון בעולם הזה. וביום הבשורה במהרה בימינו תתלבש נשמתו בגוף הקדוש הלו, ואז הוא ככל אדם מחכמי ונביאי ישראל, והוא 'מוסמך' מרבו אחיה השילוני, או ממש רבינו ע"ה אם הוא 'פנחס', והוא יסמוך את חכמי ישראל, ואז יש לו דין ככל בני ישראל. וכן בכל פעם שמתגלה ומתראה בעולם הזה [לצדיקים], מלוּבש בגופו הוּ. ○ אך כשמתגלה בנשמתו כמו ביום המילה, אז איננו מחויב במצות, בְּמִתִּים תְּפִישׁ כתיב (תהלים פח, ו. ע"י שבת ל). ועוד שיוּרד ממעלה למטה, לא שייך שם תחומין. וכשמתגלה על אופן זה הרי הוא מלאך, אף על פי שלומד תורה ומגלה דינים, אין לקבוע הלכה על פי דבריו, דהוּה ליה רק כמו חלום ורוח נבואה, ואין משגיחין בבת קול (כבא מציעא נט:). אך כשמתגלה בלבוש 'גופי', הרי הוא מגדולי חכמי ישראל, ותשבי יתרון קושיות ואיבעיות, וְאֵלֶּי תִשְׁמָעוּן (דברים יח, טו), כי מי כְּמֹהוּ מוֹרֶה (מלשון ה' באיב לו, כב).

ועיין עוד במדבר קדמות להחיד"א (מערכת אל"ף אות ל) וז"ל: אליהו הנביא זכור לטוב שהיה מתגלה לתנאים ואמוראים, לא היה בכל בחינותיו, ומשום הכי לא היה פושט הספיקות, ונשארו בתיקו. ולא קשיא מה שהקשה בגליון תוס' שהביא רבינו בצלאל בכת"י פ"ק דגיטין, דמאחר דאליהו זכור לטוב שכיח במתיבתא דרבנן מ"ט לא פשיט כל דאסתפק להו, ולזה אמרתי אני הדל דלא היה נגלה בכל בחינותיו, וכשיבא המשיח במהרה בימינו יתראה פנים בכל בחינותיו, ואז נאמר תשבי יתרון קושיות ואיבעיות, ככתוב בספרי הקטן פתח עינים במנחות. ומצאתי סמך בדברי גורי האר"י זצ"ל ומר זקני הרב חסד לאברהם ז"ל.

¹⁴ וכמו שנחתו שם התוספות לבאר על מה אנו סומכים להזכיר זכות אבות בתפלה.

¹⁵ וראה עוד קרוב לזה, וביתר ביאור, בס"ג בחקותי תשכ"ז (לשון קדשו קונטרס רמא, ח"ב). ועיין שם דזהו ביאור ענין 'ברית' אבות לא תמה, דקאי על מה שנאמר (וואר ו, ד) וְגַם הִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי אִתָּם לְתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן, דמזה למדו תחית המתים מן התורה, שעתידי הקב"ה ליתן הארץ להאבות עצמם, ואז שוב הם יעבדו את ה' בארץ החיים, ויסגלו זכותם רבים.

פד

לְמַעַן גְּדֹלָךְ וְתַפְאֶרְתְּךָ

הַיֵּצֵט זָאָגט מַעַן הוֹשַׁעְנָא לְמַעַן גְּדֹלָךְ וְתַפְאֶרְתְּךָ.

פה

ס'שטייט^א בַּמָּקוֹם גְּדוּלְתוֹ [של הַקִּבְיָה] שֶׁם אַתָּה מוֹצֵא עֲנוּתוֹת, [דבר זה כתוב בתורה, דכתיב] הַגְּדֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא (עקב י, יז), וְכָתִיב בְּתַרְיָה (שם, יח) עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה.

[ולכאורה] פֶּאָרוּאָס איז דאָס אַזאַ גְּרוֹיס עֲנִיווּת, [וכי] אַ גְּרוֹיסער דאָרף דען נישט טון קיין מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה.

פו

נאָר וואָס'זשע דען, [בהלשון מִשְׁפָּט יְתוֹם] אין דעם איז מְרוֹמָז אויך [על הדורות, ווען ס'איז] דוֹר עֲנִי בַּעֲוֹנוֹ נִתְפָּס^ב, [און] ס'ווערט אָנגערופן אַ דוֹר יְתוֹם, [וכלשון המורגל בספרים] ואנן יתמי דיתמי^ב, דאָס זאָגט מַעַן שוין לאַנג. איבערהויפט בדור הזה, ס'איז אַ דוֹר יְתוֹם, ס'איז נישטאָ קיין מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים.

[און] ווען הָשֵׁם יִתְבָּרַךְ איז זיך מְרַחֵם אין דעם גְּרוֹיסן שְׁפִלּוּת, [דסוף סוף] אידן וועלן נאָר געהאַלפן ווערן, 'דאָס' איז דאָס עֲנִיווּת.

פז

[אמנם הגם] ס'איז טאַקע אַן עֲנִיווּת.

אַבער ווען ס'איז 'גְּרוֹיס'^ב [ממש], ווען מ'דאָרף צו דעם נישט אויסקומען [למדת הענוה], דעמאָלטס איז עס 'שענער'^ב, מער תַּפְאֶרֶת. 'אָזוי' [בזמן הגלות] זאָגט מַעַן [טאַקע] הֵן הָן גְּבוּרָתוֹ וְהֵן הֵן נִרְאֻתוֹ^ב.

^א בגמרא מגילה (לא.): אמר רבי יוחנן, כל מקום שאתה מוצא גבורתו [ו"ג: גדולתו. וכ"ה בסדר ויתן לך] של הקב"ה, אתה מוצא ענוותנותו. דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כתוב בתורה פי ה' אֱלֹקֵינוּ הוּא אֱלֹקֵי הָאֱלֹהִים וְאֵדְנִי הָאֲדֹנִים, וְכָתִיב בְּתַרְיָה עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה. שנוי בנביאים וכו'. משולש בכתובים וכו'.

^ב לשון הפייט בסליחות ליום ראשון [סליחה ב, ד"ה אין מי יקרא]: גָּבֹר תָּמִים וְנָכַר אָפֶס, גָּמֵר חֲסִיד וְצַדִּיק נִרְפָּס, דוֹר עֲנִי בַּעֲוֹנוֹ נִתְפָּס, דְּרָכָיו לְהַגִּיד מִי יִחוּפֶשׁ.

^ב ומקורו בגמרא כתובות (קז.): כי הוּא מִפְטָרֵי רַבֵּן מְבִי רַב, הוּא פִּיּוּשִׁי אֶלְפָא וּמֵאֲתָן רַבֵּן. מְבִי רַב הוּנָא, הוּא פִּיּוּשִׁי תַמְנִי מֵאָה רַבֵּן וְכוּ'. כִּי מִפְטָרֵי רַבֵּן מְבִי רַבָּה וְרַב יוֹסֵף, הוּא פִּיּוּשִׁי אַרְבַּע מֵאָה רַבֵּן, וְקָרוּ לַנְּפִשִּׁיהוּ יִתְמִי. כִּי הוּא מִפְטָרֵי רַבֵּן מְבִי אֲבִי, וְאִמְרֵי לֵה מְבִי רַב פֶּפֶא, וְאִמְרֵי לֵה מְבִי רַב אֲשִׁי, הוּא פִּיּוּשִׁי מֵאֲתָן רַבֵּן, וְקָרוּ לַנְּפִשִּׁיהוּ יִתְמִי דִיתְמִי.

^ט וזהו הלשון לְמַעַן גְּדֹלָךְ.

^ט וזהו הלשון לְמַעַן גְּדֹלָךְ וְתַפְאֶרְתְּךָ.

^ט כמבואר בגמרא יומא (טז): דאמר רבי יהושע בן לוי, למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה, שהחזירו עטרה ליושנה. אתא משה, אמר (עקב שם) הָקֵל הַגְּדֹל הַגָּבֹר וְהַנּוֹרָא. אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין בהיכלו, איה נוראותיו, לא אמר נורא [פירש"י: בפרשת פֶּנֶה חֲנֻמָּאֵל (ירמי' לב) כתיב (בפסוק יח) עֲשֵׂה חֶסֶד לְאֶלְפִים וּמִשְׁלֵם עֲוֹן אֲבוֹת אֶל חֶק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָקֵל הַגְּדֹל וְהַגָּבֹר ה' צָבָאוֹת שְׁמוֹ]. אתא דניאל, אמר נכרים משתעבדים בבניו [זה שבעים שנה], איה גבורותיו, לא אמר גבור [בתפלתו בספרו (דניאל ט, ד)]. אתו אינהו ואמררו אדריבה זו היא גבורת גְּבוּרָתוֹ, שְׁכוּבֶשׁ אֵת יִצְרוֹ (ו"ג: צונו. ו"ג: כעסו) [כל השנים הללו שנשתעבדו בהן, ומאריך אפן] שנותן ארך אפים לרשעים [על כל הגזירות שגוזרים על בניו], ואלו הן נוראותיו, שאלמלא מוראו של הקב"ה, היאך אוימה אחת יכולה להתקיים בין האומות [מן יום החורבן אתה למד נוראותיו, שכל האומות נאספו להשמדים ונתקיימו מהן].

אָבער 'שענער' איז, ווען אידן זענען ברום המעלה, אויף אזאין אופן [של זמן הגאולה]¹⁰.

[ולזה אנו מבקשים]:

הושענא למען גדלה 'יתפארתה' הושענא

פח

למען דתה?

למען דתה דארף מען נישט 'טייטשן', [כי זה מובן כהיום בפשוט].

אמאל האט מען געדארפט זאגן פֿשט.

[אָבער] היינט דארף מען נישט זאגן קיין פֿשט, ס'איז על פי פֿשוט.

[ווייל] די עקרי 'דת' ברויכן גרויס רחמים!

פט

ווי ווייט איז דאס שפלות.

אז מ'קוקט זיך אום, וויפיל טרעפט מען דען שמירת הדת, אויף דער וועלט.

און דאס אליין איז אויך אין א גרויסע ספנה, אז מ'זאל מיר זיך דערהאלטן ביי די

עקרי הדת.

ווי ווייט זענען די נסיונות.

ווען נישט די נסי נסים מן השמים, העט חלילה גיווען אונטערגעגאנגען דער

גאנצער דת!

אז מ'זאל גוט קוקן, איז אלעס 'נסים ונפלאות', אז ס'איז נאך דא אביסל אידן

וואס זיי דערמאנען זיך נאך אז ס'איז דא א 'דת' תורתנו הקדושה!

ווי ווייט מ'איז געזינקען, אין אלע זייטן און אלע ווינקעלעך.

וויאזוי זעה מיר אויס, לאמיר זיך בארעכענען.

ס'איז אלעס נסים ונפלאות, אז מ'דערהאלט זיך!

צ

[ולזה אנו מבקשים למען דתה, אז] השם יתברך זאל זיך מרחם זיין, מ'זאל זיך נישט

חלילה 'פארזינדיגן', [נאך] מ'זאל מיר זיך קאנען 'האלטן' ביים דת אמיתי!

אוי ווי גרויס דאס שפלות איז.

הושענא למען דתה הושענא

¹⁰ וראה כעין בחינה זו, וביתר ביאור, גם בדרשות הושענא רבה תשי"ד, תשי"ט, תש"כ, תשכ"ב, ותשכ"ז.